

Міністерство освіти і науки України
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя

Факультет педагогіки, психології, соціальної роботи та мистецтв
Кафедра дошкільної освіти

Освітня програма «Дошкільна освіта»
Спеціальність 012 Дошкільна освіта

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
на здобуття освітнього ступеня «магістр»

ВИХОВАННЯ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ
ВПЕВНЕНОСТІ У СОБІ

СКОК МАРИНА ОЛЕГІВНА

Науковий керівник: Кононко О.Л., докт.
психол. наук., завідувач кафедри
дошкільної освіти Ніжинського
державного університету імені Миколи
Гоголя

Рецензенти: Аніщук А.М. кандидат
педагогічних наук, доцент кафедри
дошкільної освіти Ніжинського
державного університету імені Миколи
Гоголя.

Гордієнко Т.В. кандидат педагогічних
наук, доцент кафедри педагогіки,
початкової освіти, психології та
менеджменту Ніжинського державного
університету імені Миколи Гоголя.

Допущено до захисту:

Протокол № 6 від 12. 12. 2025 р.

Завідувач кафедри дошкільної освіти:

_____ **Кононко О.Л.**, д. псих. н., професор

Ніжин – 2025

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ПРОБЛЕМИ ВИХОВАННЯ УПЕВНЕНОСТІ В СОБІ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	
1.1. Впевненість у собі як особистісний феномен	10
1.2 . Особливості емоційно-вольового розвитку дошкільників як запоруки формування впевненості у собі	16
.3. Принципи та педагогічні умови ефективного виховання у дітей 5-7 років впевненості в собі.....	24
Висновки до розділу 1	32
 РОЗДІЛ 2. ДІАГНОСТИКА ТА СИСТЕМА ВИХОВАННЯ УПЕВНЕНОСТІ В СОБІ У ДІТЕЙ СТАШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ....	34
2.1. Програма і методика констатувального етапу дослідження.....	34
2.2. Характеристика рівнів сформованості у старших дошкільників впевненості у собі.....	42
2.3. Система формування у дітей 5-7 років впевненості у собі в умовах ЗДО та сім'ї.....	55
Висновки до розділу 2	71
ВИСНОВКИ.....	72
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	76
ДОДАТКИ.....	84

АНОТАЦІЯ

Тема кваліфікаційної роботи «Виховання у дітей старшого дошкільного віку впевненості у собі» досліджувалася на теоретичному та емпіричному рівнях. Результати представлено у двох розділах роботи. На теоретичному рівні схарактеризовано стан розробки проблеми вітчизняними та зарубіжними фахівцями; визначено зміст та структуру провідної категорії; розкрито особливості розвитку впевненості у собі в дошкільному дитинстві; обґрунтовано педагогічні умови оптимізації процесу виховання досліджуваної якості у ЗДО. З метою розв'язання емпіричних завдань дослідження розроблено програму й методичку констатувального експерименту; визначено критерії, показники та структурні компоненти вихованості у дітей 5-7 років упевненості в собі; описано рівні сформованості даної якості у досліджуваних старшого дошкільного віку; розроблено систему формування впевненості у собі, обґрунтовано педагогічні умови оптимізації освітнього процесу, розкрито методи виховання даної вольової якості у дітей 5-7 років.

Ключові слова: *впевненість як феномен особистості, впевненість-невпевненість-самовпевненість, адекватна самооцінка, оптимізація виховного процесу, розвивальне середовище, освітні інновації.*

The topic of the qualification work “Education of self-confidence in children of senior preschool age” was studied at the theoretical and empirical levels. The results are presented in two sections of the work. At the theoretical level, the state of development of the problem by domestic and foreign specialists is characterized; the content and structure of the leading category are determined; the features of the development of self-confidence in preschool childhood are revealed; pedagogical conditions for optimizing the process of educating the studied quality in preschool education are substantiated. In order to solve the

empirical tasks of the study, a program and methodology for a ascertaining experiment have been developed; criteria, indicators and structural components of self-confidence in children aged 5-7 years have been determined; the levels of formation of this quality in the studied senior preschoolers are described; a system for forming self-confidence has been developed, pedagogical conditions for optimizing the educational process are substantiated, and methods for educating this strong-willed quality in children aged 5-7 years have been revealed.

Key words: confidence as a personality phenomenon, confidence-insecurity-self-confidence, adequate self-esteem, optimization of the educational process, developmental environment, educational innovations.

ВСТУП

Актуальність проблеми. У сучасній Україні суттєво зросли вимоги до здатності особистості поводитися компетентно, адекватно, гнучко, виявляти здорову міру довіри оточуючому світу та самій собі, впевненість та наполегливість поведінки. Виховання у підростаючого покоління соціальної мобільності, самостійності, упевненості у власних силах, оптимістичного ставлення до життя – важливі завдання сьогодення.

Модернізація змісту дошкільної освіти України на засадах особистісно орієнтованого підходу та гуманістичного ставлення до учасників освітнього процесу об'єктивують необхідність створення у дошкільному закладі та сім'ї сприятливих умов формування у дітей 5-7 років умінь діяти активно, впевнено, зважено, досягати успіхів у різних видах діяльності.

Комплекс нормативних документів, Закони України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», Базовий компонент дошкільної освіти України концентрують увагу фахівців на необхідність формування у дітей перших шести/семи років життя оптимістичного світобачення, ціннісного самоставлення, довіри до своїх можливостей, здатності об'єктивно оцінювати результати своєї діяльності, поведінку, особистісні якості.

Увага до феномену впевненості обумовлена появою у старшому дошкільному віці таких трьох важливих складових особистісного розвитку, як формування довільної поведінки, оволодіння засобами та еталонами пізнавальної діяльності та переходу від егоцентризму до децентрації. Саме вони визначають готовність дитини до школи, свідоме ставлення до життєдіяльності, здатність діяти цілеспрямовано, виявляти елементарну міру досвідченості.

Певну роль у формуванні в дошкільників умінь поводитися впевнено відіграють такі новоутворення свідомості та особистості, як виникнення схематичного цілісного дитячого світогляду, первинних етичних інстанцій, супідрядності мотивів, довільної поведінки та особистої свідомості. Дитина

дошкільного віку починає усвідомлювати свої можливості, розуміти їх обмеженість та своє місце у системі суспільних відносин.

Феномен впевненості у собі досліджувався фахівцями переважно крізь призму довіри зростаючої особистості до себе та уміння цінувати себе (Н. Дятленко, О. Кононко, О. Рейпольська). Проблеми впевненості в собі та умовам її виховання на різних етапах онтогенезу присвячено праці педагогів та психологів (В. Бутовська, М. Мішечкіна, Є.Смаглій). Сучасні теоретико - експериментальні дослідження акцентують увагу на різних аспектах виховання впевненості в собі, а саме: на механізмах формування цього процесу; на впевненості як соціально-психологічній характеристиці особистості, на специфіці виникнення і розвитку впевненості у різних видах діяльності .

Однак слід констатувати: особливості формування упевненості в собі як якості особистості у старшому дошкільному віці вивчено недостатньо. У науковій літературі відсутня єдина думка щодо природи та механізмів формування впевненості в собі; чітко не диференційовано вікову специфіку та не визначено чинники виховання впевненої поведінки у дошкільному віці. Вимагають конкретизації педагогічні умови оптимізації освітнього процесу дошкільного закладу з метою виховання у дітей впевненості у собі; потребують уточнення характеристики даної якості у представників різних статевих груп; залишається актуальною розробка методів, форм та засобів ефективного розвитку у дошкільників позитивних уявлень про себе, реалістичної самооцінки, уміння долати труднощі на шляху до мети.

Отже, недостатня розробленість досліджуваної проблеми та необхідність подолання суперечності між потребою педагогічної практики в ефективній технології виховання у дошкільників впевненості у собі та її практичною відсутністю в дошкільній педагогіці зумовили вибір нами теми магістерської роботи: **«Виховання у дітей старшого дошкільного віку впевненості в собі»**.

Мета дослідження - на основі аналізу наукових джерел визначити та теоретично обґрунтувати ефективність педагогічних умов та методів виховання у дітей старшого дошкільного віку впевненості у собі.

Завдання дослідження:

- Проаналізувати психолого-педагогічні джерела з досліджуваної проблеми, розкрити зміст та структуру впевненості у собі як особистісного феномену.
- Визначити критерії та показники оцінки міри розвитку впевненості у собі дітей 5-7 років
- Теоретично обґрунтувати педагогічні умови оптимізації освітнього процесу у ЗДО, спрямовані на виховання у дітей 5-7 років впевненості у собі.
- Розробити адекватну методику дослідження упевненості в собі, схарактеризувати рівні її сформованості у дітей старшого дошкільного віку.
- Обґрунтувати систему ефективного виховання у дошкільників впевненості у собі в ЗДО та сім'ї.

Об'єкт дослідження - процес виховання у дітей старшого дошкільного віку впевненості у собі.

Предмет дослідження - педагогічні умови та методи виховання у дітей 5-7 років впевненості у собі у дошкільному закладі та сім'ї.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять: особистісно орієнтований (І.Бех, І.Зязюн,), аксіологічний (Т.Поніманська, М.Савчин, О.Сухомлинська), компетентнісний (М.Євтух, В.Кремень, О.Пометун, С.Сисоєва), системний (О. Шарапов, В. Дербенцев, Д. Семьонов), гуманістичний (Ш.Амонашвілі, Г. Балл, А. Маслоу) підходи; фундаментальні положення щодо особливостей розвитку особистості в дошкільному дитинстві (О.Кононко, Т. Піроженко. Л. Шелестова); науковий

доробок фахівців стосовно формування упевненості в собі в ранньому онтогенезі (М. Мішечкіна).

З метою розв'язання поставлених у дослідженні завдань використано **методи:**

- *теоретичні:* вивчення наукових джерел з філософії, психології, педагогіки з метою уточнення ключових понять, розроблення критеріїв і показників досліджуваного явища; аналіз, порівняння та узагальнення емпіричних даних з метою визначення та обґрунтування педагогічних умов та методів виховання у дітей старшого дошкільного віку впевненості в собі;

- *емпіричні:* діагностичні (спостереження, бесіди, анкетування); педагогічний експеримент (констатувальний етап);

- *статистичні:* методи математичного аналізу для інтерпретації та узагальнення отриманих даних.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що

- *уперше* визначено сутність поняття «впевненість дошкільника у собі як базова якість особистості»; розроблено критерії, показники та схарактеризовано рівні сформованості впевненості у собі дітей 5-7 років; обґрунтовано педагогічні умови та розроблено методи ефективного виховання впевненості у собі дітей старшого дошкільного віку у ЗДО;

- *уточнено* структуру «впевненості дошкільників у собі» як єдність когнітивного, емоційно-ціннісного та поведінкового компонентів; зміст дефініцій «впевненість» (властивість особистості, ядром якої є позитивна оцінка дитиною умінь та здібностей, достатніх для досягнення важливих для неї цілей) та «невпевненість» (негативна оцінка дитиною своїх можливостей, наявність сумнівів у спроможності досягти бажаних результатів; боязнь або відмова від виконання активних дій);

- *подальшого розвитку* набули методи, форми, засоби та прийоми виховання у дітей старшого дошкільного віку впевненості у собі.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає у розробці та впровадженні у практику виховної роботи експериментального дошкільного закладу методики діагностики рівнів сформованості у дітей 5-7 років впевненості у собі; у розробці комплексу методів ефективного формування у дітей старшого дошкільного віку означеної якості особистості в сім'ї та дошкільному закладі.

Основні положення, одержані у дослідженні емпіричні дані та висновки магістерської роботи можуть бути використані у процесі підготовки бакалаврів у вищих навчальних закладах педагогічної спрямованості у змісті курсів «Дошкільна педагогіка», «Теорія та методика співпраці з родинами»

Апробація результатів дослідження. Основні результати магістерської роботи оприлюднено автором на:

- засіданнях кафедри дошкільної освіти Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя.

- надрукованих статтях та розділі в монографії:

Скок М. Впевненість у собі як наукова категорія та особливості її розвитку в дошкільному дитинстві. *Вісник студентського наукового товариства: збірник наукових праць здобувачів I-III рівнів вищої освіти / за заг. ред. О. В. Лісовця.* Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2025. Вип. 33. 314 с. С.254-258 DOI 10.31654/s-visnik-33

Skok M., Briazkun K. Fostering self-confidence in pre-school childhood: core principles and peculiarities. Modern scientific views on the teaching and education of early children: collective monograph / Scientific editors: Zoya Sharlovich, Nina Pykhtina, Valentina Slivka. Lomza – Nizhyn. Publishing house: MANS w Łomży, 2025. 362 p. P. 322-340

- участі у роботі двох науково-практичних конференцій.

1. Всеукраїнська науково – практична Інтернет – конференція з Міжнародною участю « Сучасне дошкільня: актуальні проблеми, досвід, перспективи розвитку» 6 листопада 2024 року м. Ніжин, Україна.

Тема доповіді: «Впевненість у собі: суть та чинники розвитку в ранньому онтогенезі».

2. V Всеукраїнська науково – практична конференція «Інноваційні практики наукової освіти» 10 -14 грудня 2025 м. Київ, Україна.

Структура магістерської роботи. Магістерська робота складається із вступу, двох розділів з підрозділами, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел загальною кількістю 64 джерела, додатків. Робота містить 2 таблиці, які характеризують виявлені тенденції та закономірності. Загальний обсяг роботи становить 93 сторінки, з них основного тексту 65 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ПРОБЛЕМИ ВИХОВАННЯ ВПЕВНЕНОСТІ У СОБІ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

1.1. Впевненість у собі як особистісний феномен

Як засвідчує аналіз наукових психолого-педагогічних джерел з досліджуваної проблеми, практично відсутнє загальноприйняте визначення феномену впевненості-невпевненості в собі. Не виявлено чіткої термінологічної диференціації понять «впевнена поведінка», «особиста відповідальність», «соціальна компетентність», «локус контролю», «самоствердження», «довіра», «віра у себе», «самоактуалізація», «сміливість». Подекуди вони неправомірно вибудовуються в єдиний синонімічний ряд, інтерпретуються як тотожні.

Спроби побудови теоретичної моделі впевненості у собі здійснено у минулому в філософських дослідженнях під час аналізу феноменів самоствердження та індивідуальності (І. Кант, Л. Фейербах, А. Шопенгауер, Ф. Ніцше, С. К'єркегор, Ж. Сартр та ін.). Термін «впевненість у собі» уперше був використаний та описаний А. Сальтером, Е. Селігманом, А. Бандурою та іншими фахівцями. Характерно, що різні фахівці тлумачать його по-різному: як когнітивний процес, психічний стан, почуття, риса характеру, особистісна характеристика, компонент рефлексивного Я, індивідуальна цінність. До прикладу, А. Маслоу вважав її універсальною смисложиттєвою орієнтацією. Починаючи з Г. Олпорта, впевненість у собі визначають через співвідношення рівня домагань особистості і самооцінки.

Єдине положення, в якому сходяться різні фахівці, що досліджують впевненість у собі, це те – що вона є *феноменом особистості*, змінюється з віком, може мати різні прояви, засвідчує міру реалізації потенційних можливостей особистості. Можна говорити, що впевненість-невпевненість в собі є утворенням, яке виконує регулюючу функцію і супроводжує розвиток особистості упродовж усього її життєвого шляху.

Сучасні психологи і педагоги в контексті проблеми впевненості в собі приділяють значне місце дослідженню самооцінки як суттєвої умови, яка забезпечує можливість індивіда стати особистістю. Як зазначає І. Олійник, самооцінка – це оцінка особистістю самої себе, своїх можливостей та місця серед інших людей. Від самооцінки залежать взаємини людини з оточуючими, її критичність, вимогливість до себе, ставлення до успіхів і невдач. Самооцінка впливає на ефективність діяльності людини, на подальший розвиток її особистості. Як зазначає І. Олійник, самооцінка - це не констатація потенціалу, яким володіє особа, а його оцінка з точки зору певної системи цінностей . Йдеться про спеціальну функцію самосвідомості, яка не зводиться ні до образу-Я, ні до самоствавлення. Самооцінка слугує джерелом поповнення знань особистості про себе [48].

В психології самооцінку пов'язують з рівнем домагань особистості, про який зазначає К. Левін Під рівнем домагань автор розуміє прагнення людини досягти певної мети, яка характеризується тим рівнем складності, з яким вона може впоратися. Таким чином, рівень домагань бачиться як рівень труднощів тих цілей і завдань, які людина обирає для себе. Формуються вони завдяки впливу попередніх успіхів або невдач у діяльності суб'єкта. Саме тому успіхи минулої діяльності, переживання особистістю досягнень як успішних або неуспішних сприяють зростанню рівня домагань і відповідно викликають підвищення самооцінки людини.

Самооцінка та рівень домагань особистості зазнають упродовж життя людини певних змін залежно від частоти та модальності більшості її досягнень, характеру переживань кожного з них як значущих і таких, що мають для неї особистісний смисл, а також від очікувань від значущих інших оцінних суджень на свій рахунок. Комплекс цих чинників обумовлює характер самооцінки особистості як адекватний чи неадекватний. Відповідно проявляється і рівень домагань особистості. *Зрілість особистості* – важлива характеристика, яка визначає динаміку подальших особистісних змін.

Як зазначає О. Шило, переорієнтація людини у питанні особистісної зрілості передбачає розробку адекватних умов розвитку, вимагають визначення критеріїв встановлення відповідності стану розвитку і функціонування особистості ідеальному стану зрілої особистості. На думку вказаного автора, одним з таких критеріїв є психологічне благополуччя як суб'єктивне переживання стану психологічного здоров'я. О. Шило визначає особистісну зрілість як інтегративну якість, яка сприймається наближеною до ідеалу власного розвитку. Психологічне благополуччя виступає підґрунтям особистісного розвитку, пов'язується з самовизначенням, можливістю поводитись впевнено, відстоювати свої погляди і переконання [64].

Упровадженню у педагогічну практику гуманістичної та особистісно орієнтованої парадигм актуалізувало інтерес вітчизняних фахівців до особливостей формування у дітей дошкільного віку базових якостей взагалі, впевненості у собі зокрема. Як засвідчує аналіз психологічної та педагогічної літератури, більшість з них вивчають проблему впевненості у собі у контексті дослідження феномену довіри. І. Єрмаков, І. Кулініч, М. Мішечкіна, О. Прима, Л. Сохань, О. Хомчук, О. Шило кваліфікують впевненість у собі як прояв довіри до себе та показник гармонійного входження дитини у широкий світ.

Вивчаючи феномен довіри, І. Савченко зазначає, що довіра є базовою у розвитку впевненості у собі. Аналіз доробку вказаного автора дозволяє говорити про те, що довіру до себе та впевненість у собі об'єднують такі спільні характеристики, як здатність самотійно визначати цілі та вчиняти у відповідності з ними, діяти як активний суб'єкт, зберігати адекватну критичну позицію щодо себе. І. Савченко підкреслює, що феномен довіри (а отже, і впевненість у собі) вирізняється високою динамічністю і співвідноситься із ставленням особистості до світу. Автор звертає увагу на те, що досліджуваний феномен змінюється з віком та досвідом людини [56].

За даними досліджень фахівців, довіра до себе, а отже і впевненість у собі, не можуть бути абсолютними. Це саме стосується недовіри до себе та невпевненості у собі. Як підкреслюють психологи, збалансованість довіри до себе та оточуючого світу є важливою умовою гармонійного розвитку особистості; домінування довіри до себе продукує процес особистісного самореалізації. У контексті нашого дослідження важливою видається думка про те, що недовіра до себе призводить до втрати особистістю своєї індивідуальності та самостійності.

Згідно позиції Л. Сохань та І. Єрмакова, почуття довіри до себе (і впевненості у собі) виявляється у творчому ставленні особистості до виконання завдань різного змісту та складності; сміливому висловлюванні власної думки та її збереженні в умовах зовнішнього тиску; прийнятті самостійних рішень й втіленні їх у життя; здатності визнавати свої помилки та прорахунки; компетентно вирішувати життєві проблеми, здійснювати власні вибори. Як зазначають вказані фахівці, впевнена у собі особистість вільно обирає цілі та ефективні засоби їх досягнення, вирізняється здоровим глуздом, формулює обґрунтовані судження, володіє належним життєвим досвідом, завжди доводить розпочату справу до кінця, здатна варіювати, експериментувати, ризикувати. Продуктивною для нас є думка даного фахівця про те, що впевненість у собі є компонентом життєвої компетентності [12].

Сучасні фахівці кваліфікують впевненість як почуття відсутності сумнівів або зведення їх до мінімуму. Основою впевненості у собі виступає досвід і, насамперед, знання, пов'язані з переконаннями, що мають практичну спрямованість та спонукають особистість виконувати те, у чому вона впевнена. На думку М. Ярмаченка, впевненість у собі слід кваліфікувати як переживання людиною своїх можливостей, адекватних поставленим перед нею завданням. Впевненість у собі спостерігається у випадках, коли самооцінка людини відповідає її реальним можливостям. Якщо самооцінка

вища або нижча від реальних можливостей, то проявляється самовпевненість або невпевненість у собі. Вони можуть проявлятися в окремих видах діяльності або перетворюватися на стійку якість особистості. Виховання упевненості передбачає розвиток адекватних можливостям домагань та самооцінок [53].

Вагомою для розуміння сутності зазначеного феномена є думка відомого українського психолога С.Тищенко, яка встановила, що емоційно-ціннісне самоставлення у процесі взаємодії особистості з оточуючим середовищем виступає умовою становлення Я-образу і одночасно обумовлюється рівнем його розвитку. Вона зазначає: існує тісний взаємозв'язок між особливостями ставлення до себе та когнітивними процесами Я-образу. Згідно позиції С.Тищенко, ставлення до себе визначає характер ставлення особистості до інших людей, впливає на процеси самоусвідомлення, опосередковує ціннісні орієнтації особистості.

Зазначений автор підкреслює, самоставлення виступає специфічною активністю суб'єкта на адресу свого Я, проявляється у самоповазі та інтересі до себе. С. Тищенко зазначає, що уважне, шанобливе, прихильне ставлення дорослих до дитини продукує її високу самоповагу, самоприйняття, симпатію та довіру до своїх можливостей. Авторитарна або байдужа позиція дорослого призводить до неприйняття дитиною самої себе, переживання своєї маловартісності та непотрібності. Емоційно-ціннісне ставлення до себе виявляється на позитивному полюсі в гордості, почутті власної гідності, повазі до себе, а на негативному – як усвідомлення власної малоцінності, нікчемності, зневаги до себе [60].

Досліджуючи вказаний феномен, вітчизняний фахівець М. Мішечкіна узагальнила найбільш поширені наукові підходи до впевненості у собі. Вона визначає її як соціально-психологічну характеристику особистості, центральним компонентом якої є позитивне ставлення до себе. Автор оперує поняттям «впевнена поведінка», класифікуючи її як культурно-унормований

репертуар навичок, що забезпечує самореалізацію особистості у соціальному середовищі. На думку вказаного фахівця, ступінь повноти репертуару впевненої поведінки конкретної людини визначається характеристиками соціально впевненої поведінки та її особистим поведінковим репертуаром.

Вказаний учений кваліфікує стан упевненості у собі як сприятливий для успішної діяльності завдяки здатності особистості прогнозувати майбутні результати та наполегливо просуватись до мети. До структурних компонентів впевненості у собі автор відносить: когнітивну, регулятивну та комунікативну підсистеми. М. Мішечкіна підкреслює, що форми переробки особистістю інформації можуть бути як свідомими, так і неусвідомленими. Вони визначають впевненість у собі як узагальнену рису особистості, яка проявляється у конкретних видах діяльності і взаємопов'язана з ситуативними проявами впевненості у собі як психічним станом [44].

Заслуговує на увагу підхід до означеної проблеми відомих психологів, які констатують тісний зв'язок готовності й уміння дитини діяти самостійно, сміливо застосовувати набутий раніше індивідуальний досвід для досягнення необхідної мети з впевненістю у собі як якістю особистості. Як зазначає М.Боришевський, впевненість у собі підвищується завдяки самостійним діям дитини, її активності та допитливості [8].

На зв'язок впевненості у собі з розвитком самостійності особистості вказують О. Кононко та О. Лісовець. Вказані автори зазначають, впевненість у собі та самостійність передбачають сформованість в особистості активної життєвої позиції, готовність та здатність розраховувати на власні сили, досягати успіху у чесний спосіб. Отже, між впевненістю у собі та самостійністю спостерігається прямо пропорційний зв'язок. Вказані фахівці підкреслюють: самостійна особистість проявляє рішучість, наполегливість, доводить справу до кінця, прагне досягти високих результатів, довіряє власним можливостям, розраховує на себе, упевнена у досягненні успіху [20, 28].

Аналіз наукових джерел засвідчує, що проблема упевненості досліджується переважно на дорослих, людях юнацького та підліткового віку. Зростання інтересу до неї позначилося на збільшенні кількості досліджень міждисциплінарного характеру, які вивчають різні сфери життя людини. Зокрема, феномен впевненості досліджується у межах проблеми прийняття рішень. Вітчизняні психологи і педдагоги вивчали переважно впевненість студентів та підлітків у зв'язку з їхніми досягненнями у навчальному процесі. Водночас досліджень впевненості у собі дітей дошкільного віку досі бракує.

На основі схарактеризованих вище теоретичних положень та з врахуванням специфіки нашого дослідження, було визначено сутність впевненості у собі як провідної категорії. Під нею ми розуміємо здатність особистості усвідомлювати власну спроможність розв'язувати доступні віку завдання, адекватно оцінювати свої можливості, довіряти власному досвіду, розраховувати на свої сили в ускладнених ситуаціях, вірити у досягнення успіху. В ході дослідження ми розглядатимемо впевненість у собі як інтегративну якість особистості, яка дозволяє дитині реалізувати свій природний потенціал, уможлиблює формування активної за формою та моральної за змістом життєвої позиції «Я у Світі».

1.2. Особливості емоційно-вольового розвитку дошкільників як запоруки формування впевненості у собі

Як засвідчив аналіз наукових джерел, у психологічних та педагогічних дослідженнях недостатньо схарактеризована вікова специфіка впевненості-непевненості в собі. Це актуалізує необхідність проведення дослідження, присвяченого особливостям становлення, розвитку та виховання впевненості у собі на етапі дошкільного дитинства. Дослідження вказаного феномену в дошкільному віці прояснить вікову специфіку та закономірності його розвитку.

За даними досліджень провідних фахівців, впевненість у собі характеризується тривимірною структурою і складається з когнітивного, емоційного та поведінкового компонентів. Пріоритетну роль у формуванні впевненості в собі як якості особистості відіграє вольовий компонент, оскільки цілепокладання, прийняття рішення, долавання перешкод на шляху до мети та її успішне досягнення пов'язані з вольовою поведінкою дитини. Остання упродовж дошкільного дитинства суттєво змінюється за своїм характером, що позначається на впевненій поведінці дитини дошкільного віку.

Суттєвий внесок у розробку проблеми становлення вольової сфери особистості в дошкільному віці зробили О.Байєр, М.Боришевський, О. Кононко, В. Котирло, С. Кулачківська, О. Лісовець, Л.Літвін, Л.Соловійова. Завдяки їм розроблено теоретичні засади розвитку вольових рис особистості, уточнено зміст та структуру провідних понять дослідження, запропоновано діагностичний інструментарій та сучасні технології формування вольових якостей особистості, зокрема самостійності, впевненості у собі, наполегливості, цілеспрямованості.

Як зазначає Л.Олійник, в період раннього дитинства, коли провідною діяльністю є предметна, дитина в її процесі освоює соціальну сторону життя. Вона знайомиться з правилами, в неї складається своє ставлення до них: одні вона виконує із задоволенням, до деяких відноситься нейтрально, а окремі викликають в неї протест (прибирання іграшок, вкладання спати, їсти небажану їжу тощо). В результаті такої диференціації дитина навчається співвідносити зовнішню необхідність з внутрішніми бажаннями.

Як підкреслює Л. Олійник, для дитини раннього віку вкрай важливим є розвивальний простір, насичений різноманітними предметами, з якими можна діяти. Предметна діяльність посідає перше місце серед інших видів діяльності дитини від року до трьох, вона нова для дитини і викликає інтерес, в процесі її освоєння в дитини складаються певні риси, якості,

здібності - *вікові новоутворення*. У перші три роки життя виникають такі новоутворення: закріплюються автономні й довірливі відносини із світом, з'являється здатність діяти за правилами, формується наочно-дійове мислення [47].

Поява вікових новоутворень сприяє розвитку самосвідомості: дитина усвідомлює, що вона багато чого може зробити сама, без допомоги дорослого, розширюється поле її впливу на довкілля. Малюк отримує задоволення від цього, в нього виникає почуття гордості за себе, свої зрслі можливості і досягнення. Збагатився досвід дитини, розширилися його знання, що зменшило ступінь її залежності від дорослих, додало впевненості у собі. Внаслідок зміни позиції дитини дорослий віднині набуває в її очах особливої ролі зразка, який вона буде наслідувати, щоб бути схожою на нього та отримати схвалення.

Упродовж другого-третього років життя виникає прагнення дитини діяти цілеспрямовано, досягати поставленої мети. Малюк зберігає ціль навіть за наявності чинників, що відволікають, може докласти певних зусиль для подолання перешкод на шляху до мети. За даними досліджень В. Котирло, перші прояви вольових дій виникають у дитини разом з появою певної спрямованості бажань, а звідси і стійкості мети. Потім з'являється здатність затримати або відстрочити задоволення свого бажання. Як зазначає В. Котирло, з двох років у дитини спостерігаються початкові вольові прояви, які закладають фундамент для подальшого вдосконалення важливих для формування впевненості в собі вольових рис характеру [23].

У віці від трьох до п'яти відбуваються суттєві зміни в розвитку волі та самосвідомості дитини дошкільного віку. За даними С. Кулачківської, важливим здобутком цього періоду є формування сукупності уявлень дитини про свої характеристики та якості, взаємини з довкіллям, її Я-концепції. Автор підкреслює: важливе місце у Я-концепції посідає самооцінка - судження дитини про власну цінність, в якій відображається самоповага і

самоприйняття нею самої себе. Значення Я-концепції полягає у тому, що вона допомагає дитині осмислити, пояснити набутий нею новий досвід. Одним з головних здобутків п'ятирічного дошкільника є його вміння управляти своєю поведінкою, тобто *довільна регуляція*. Дитина прагне самоствердитися, засвідчити іншим свою корисність, значущість, потрібність. Дає про себе знати *мотивація досягнення успіху і уникнення невдачі*, який перетворюється на важливий мотив поведінки [25].

Як зазначають провідні психологи і педагоги, формування почуття гордості починається приблизно у два з половиною-три роки і пов'язується з потребою дитини у самостійності та позитивною оцінкою її прояву авторитетними дорослими. Якщо основи адекватної гордості не сформовані до п'яти років, то суттєво ускладниться у наступні вікові періоди процес виховання совісті, обов'язку, відповідальності. Варто підкреслити, що самооцінка дошкільника формується поступово і на основі певного типу гордості. Важливо, з одного боку, відмічати успіхи дитини у спробах діяти самостійно, а з іншої - підкреслювати важливість реалізації норм і правил, відповідних прийнятій культурі. Адекватна гордість дошкільника утверджується лише тоді, коли схваленням підкреслюється вищий ступінь його самостійності у порівнянні з попереднім.

За визначенням Л. Літвін, у старшому дошкільному віці виникає свідомо цілеспрямована поведінка, пов'язана із здатністю дитини долати труднощі і досягати поставленої мети. Вказаний фахівець кваліфікує її як свідому цілеспрямованість, керовану моральними мотивами, як моральну саморегуляцію поведінки. Вона зазначає, що воля – це саморегуляція, тому важливо досліджувати можливості дітей ставити перед собою певні цілі і домагатися їх реалізації у складних умовах. Важливим аспектом залишається дослідження волі як моральної саморегуляції, основною характеристикою якої є підкорення особистих мотивів соціально значущим.

Визнаючи вирішальну роль моральної мотивації у вольовій поведінці, необхідній для свідомого прийняття дошкільником рішення та успішного досягнення мети, необхідне відмітити, що важливим для формування впевненості у собі залишається аспект, пов'язаний з вибором ним правильних способів здійснення вольової поведінки, особливо коли на шляху до мети є перешкоди. Як зазначає Л. Літвін, долаття перешкоди заради досягнення мети надає дії справді вольового характеру. Під вольовим характером активності автор розуміє цілеспрямовану усвідомлену дію дошкільника, засновану на мобілізації зусиль, необхідних для долаття труднощів та перешкод на шляху до мети [28].

Ми виходимо з того, що свідоме прийняття мети – одна з важливих характеристик впевненої поведінки дошкільника. Керуючись цим положенням, ми виходили з того, що мета має бути зрозумілою дитині, привабливою для неї та соціально значущою. У зв'язку з цим нас цікавили дослідження, присвячені впливу мотивації на процес та результативність діяльності у складній ситуації. Саме у таких умовах випробовується здатність дошкільника поводитися впевнено - невпевнено. Як зазначає Л. Соловйова, важливо фіксувати особливості поведінки дошкільника на усіх етапах діяльності – орієнтовному, виконавському та результуючому. Автор пропонує звертати увагу на те, як розпочинається діяльність – дитина зразу і впевнено розпочинає виконання або діє повільно й нерішуче; з якою мірою упевненості, самостійності, зосередженості та старанності виконує завдання; наскільки впевнено й адекватно оцінює своє досягнення - розраховує на себе чи лише на оцінку дорослого [58].

В процесі нашого дослідження набуватимуть ваги такі аспекти, як здатність дошкільників свідомо підкоряти свою поведінку віддаленим соціальним мотивам; їхня спроможність здійснювати вибір між декількома наданими їм можливостями; уміння дітей 5-7 років самостійно контролювати та регулювати свою поведінку, поводитись упевнено, мобілізуватися на

долання труднощів, адекватно й аргументовано оцінювати результати своєї діяльності, виявляти чутливість до схвалень та зауважень дорослих.

Адекватне емоційне реагування на ситуацію – важлива передумова розвитку впевненості у собі. *Впевненість* - почуття, властиве усім успішним особистостям. Воно виступає необхідною умовою існування особистості як суб'єкта активності, здатного до самостійного вибору цілей. Самоорганізація особистості на суб'єктивному рівні неможлива без відчуття впевненості у собі, як повноцінного оволодіння собою, своєю сутністю, як здатності самостійно ставити цілі та діяти відповідно до них, зберігаючи адекватну критичну позицію стосовно самого себе, здатності передбачати результати дій до їх виконання, самостійно будувати стратегію досягнення цілей відповідно до внутрішніх особистісних змістів. Це означає вміння співвідносити потреби, що виникають, з власними можливостями та з прийнятними для даної людини способами реалізації в кожній конкретній ситуації.

.У дослідженні Н. Дятленко, присвяченому вивченню самоповаги та умовам її розвитку у старшому дошкільному віці, зафіксовано, що в процесі прояву самостійності як вольової якості особистості народжується почуття гордості, дитина радіє своїм досягненням, власній спроможності, схваленню дорослих. Досліджуючи гордість як важливе для формування впевненості у собі переживання дошкільника, вказаний фахівець уводить в обіг поняття «занижена» і «завищена» гордість та «соціальний страх». На думку автора, негативні оцінки поведінки, осуд вчинків, насмішки продукують почуття невпевненості, гальмують процес розвитку у дошкільному віці впевненої поведінки. Вказаний фахівець наголошує на важливості становлення у дошкільному віці адекватної гордості як радісного переживання відповідності самостійних дій вимогам авторитетного дорослого. Позитивні оцінки закріплюють це почуття, сприяють формуванню у дитини терпіння, певної сміливості й рішучості, здатності впоратися із труднощами.

Н. Дятленко зазначає, самоповага – це властивість особистості, що характеризується відносно стійким, позитивно забарвленим ставлення до себе, яке акумулює узагальнені переживання власної цінності в очах значущих людей,, усвідомлення власних чеснот. Автор підкреслює: самоповага дошкільника є особистісним утворенням, яке включає у себе ряд взаємопов'язаних компонентів. На думку фахівця, ціннісне самоставлення дитини обумовлене зовнішніми та внутрішніми умовами. До внутрішніх умов вона відносить: прагнення дитини до самовираження, потреба у визнанні досягнень авторитетними іншими, адекватна самооцінка та здатність відстояти своє Я. Самоповага є віковим феноменом, яким засвідчується здатність дошкільника узагальнити переживання щодо власного Я, удосконаленням форм самовираження, унормуванням способів домагання визнання, оптимізацією дій самозбереження [10].

За даними досліджень О. Рейпольської, ціннісне самоставлення – це усвідомлення дошкільником своєї значущості, цінності, своєрідності. Формування в дітей старшого дошкільного віку ціннісного самоставлення як самоцінування виявиться успішним за таких педагогічних умов, створення сприятливої педагогічної атмосфери взаємодії, що передбачає віру в унікальність і цінність кожної особистості, забезпечення її прав на вільний розвиток, реалізацію власних здібностей; підвищення обізнаності вихователів і батьків у питаннях розвитку й становлення особистості, набуття практичних умінь співробітництва з дітьми; упровадження в педагогічну практику диференційованого підходу до формування ціннісного самоставлення [55].

Продуктивними видаються положення, запропоновані О. Кононко, якими підкреслено, що для становлення особистості взагалі, формування впевненості як її важливої якості зокрема, велике значення відіграє прагнення дитини дошкільного віку завоювати довіру дорослих та однолітків. Згідно даних досліджень вказаного автора, п'яти - семирічну дитину починає

турбувати її репутація, статус у групі однолітків, оцінка значущих людей – дорослих та однолітків. Набутий авторитет впевнена дитина намагається відстояти усілякими способами, оскільки він є запорукою її комфорту, почуття рівноваги. О. Кононко зазначає, що для формування у дитини старшого дошкільного віку впевненості як риси характеру, важливий розвиток позитивного ставлення до себе [17].

З дорослішанням дошкільника усе яскравіше дає про себе знати його прагнення одержати від значущих дорослих визнання своїх чеснот та досягнень. С. Тищенко зазначає, що у віці 5-7 років дитина намагається усілякими способами відстояти свою гідність, заявити про свої права оточуючим, домагатися справедливої оцінки своїх вчинків, якостей, результатів діяльності. Вказаний фахівець зазначає, що це є свідченням розвитку її самосвідомості – здатності більш-менш об'єктивно оцінювати себе, емоційно - ціннісно ставитися до себе та регулювати свою поведінку. С.Тищенко привертає особливу увагу до важливості формування у старшому дошкільному віці елементарної системи цінностей, зокрема почуттів самоцінності, самоповаги, власної гідності [60].

Особливості розвитку у дошкільників 5-7 років та молодших школярів впевненості у собі дослідила М. Мішечкіна. Вона розробила критерії оцінки міри вихованості у дітей впевненості у собі, до яких віднесла: здатність розраховувати на себе, оптимістичне ставлення до труднощів та адекватну самооцінку своїх можливостей. У протоколах спостережень за дітьми автор фіксувала: доцільність здійснених виборів та дій, самостійність поведінки, уміння постояти за себе, довіру до своїх можливостей, адекватність прогностичних та ретроспективних оцінок, наполегливість у досягненні мети, увагу не лише до якісно-кількісних показників кінцевого результату, а й вкладених у досягнення зусиль. М. Мішечкіною виділено рівнів вихованості у дітей 6-7 років впевненості у собі – впевнені, ситуативно впевнені,

самовпевнені, парадоксальні, невпевнені. Як з'ясувалося, впевнених виявилось лише 38,1% досліджуваних.

Вказаним вище автором розроблено педагогічні умови, за яких процес виховання у дітей 5-7 років впевненості у собі стає суттєво ефективнішим. До них М. Мішечкіна відносить: сформованість у дитини системи знань про впевненість у собі та її роль в житті, розвиток реалістичного Я-образу та елементарної форми рефлексії; створення дорослим емоціогенних ситуацій, які забезпечують позитивне ставлення дитини до впевненої поведінки; включення дитини у різновиди соціальної поведінки, мотивованої почуттям упевненості в собі [38].

Підводячи підсумок, можна зазначити, що на етапі старшого дошкільного віку впевненість у собі лише починає своє становлення. Покращання її показників ймовірно за врахування трьох таких передумов: формування довільної поведінки, оволодіння засобами та еталонами пізнавальної діяльності та переходу від егоцентризму до децентрації. Входження дошкільника у широкий соціальний світ пов'язане з визначенням свого статусу серед інших, прагненням продемонструвати свої здібності і досягнення, реалізувати свій потенціал.

1.3. Принципи та педагогічні умови ефективного виховання у дітей 5-7 років впевненості у собі

Створення розвивальних умов для прояву та формування впевненої поведінки передбачає упровадження у педагогічну практику принципів свідомості й активності суб'єкта життєдіяльності, орієнтацію на особистість як центр соціуму, формування компетентності як особистісного інтегралу .

Принцип свідомості й активності означає, що у дослідженні визнається визначальна роль внутрішньої програми життєдіяльності дитини, утвердження діяльності як активного цілеспрямованого процесу. Ми розуміємо старшого дошкільника як суб'єкта, який цілеспрямовано і активно

сприймає явища, події, інформацію; їх осмислює, творчо переробляє і використовує.

В основі даного принципу, на думку С. Максименка, лежить вимога оволодіння дитиною усвідомленими знаннями. Автор пояснює, свідоме навчання передбачає розуміння дітьми смислу засвоєваних знань та умінь, чітке усвідомлення ними цілей і значення діяльності, володіння прийомами цієї діяльності, уміння практично використовувати знання у нових умовах, здатність контролювати процес і результат діяльності. Однією з ознак усвідомленості засвоєних знань слугує їх вираження з допомогою мовлення, у правильній вербальній формі. Другою важливою умовою фахівець називає формування на основі усвідомлених знань елементарних переконань. С. Максименко підкреслює, що свідомо засвоєні теоретичні знання широко використовуються дитиною у практичних цілях і зазначає: принцип свідомості й активності відображає активну роль особистості в освітньому процесі, підкреслює, що вона виступає суб'єктом, а не пасивним об'єктом впливу. Її активність проявляється в ініціативності, самостійності, впевненості, наполегливості та цілеспрямованості дитини і педагога як активних суб'єктів освітнього процесу [33].

Суть *особистісно орієнтованого підходу*, на думку І. Беха, полягає у вихованні морально й духовно досконалої особистості. На думку автора, у руслі особистісно орієнтованої виховної моделі утверджується культурологічний підхід до освіти як цілеспрямованого, побудованого на наукових засадах процесі прилучення особистості до культури. В його ході здійснюється передача багатовікового людського і розвиток його відповідно до сучасних реалій. Фахівець підкреслює: ключовим принципом виховання виступає принцип ціннісної орієнтації, реалізація якого передбачає залучення дітей до взаємодії з навколишнім світом і сприяння формуванню ціннісних ставлень до нього з позицій сучасної культури.

Згідно позиції І. Беха, в основі особистісно орієнтованого виховання лежить педагогічна дія заклику до особистісної взаємодії; заклику, який базується на милосердному ставленні вихователя до вихованця. За положеннями особистісно орієнтованого виховання, усе пов'язане з духовністю, здійснюється з наукових педагогічних позицій, які виключають протиставлення однієї дитини іншій. Основним шляхом духовного виховання особистості має стати залучення її до світу культури, науки і мистецтва, яке ґрунтується на раціональній основі й здатне розкрити душевний світ особистості, підкреслити її виключність і неповторність, стимулювати творчу самореалізацію.

І. Бех підкреслює, особистісно-орієнтований виховний процес – це повноцінне емоційно насичене, суспільне значуще, сумісне, творче життя педагога і вихованців, яке відповідає їхнім основним соціальним та індивідуальним потребам. Особистісно орієнтована модель виховання ставить собі за мету розкрити й розвинути індивідуальність кожної дитини та педагога, розвинути базис їхньої культури. На думку І. Беха, особистісно орієнтоване виховання є дійовим засобом формування такого типу особистості, якій притаманне почуття людської гідності, прагнення служити людям, миролюбство, підвищена увага до чужого горя, душевна щедрість, почуття вдячності, порядності, чесності, справедливості, потреба добротності. Морально й духовно зріла особистість вбачає високий сенс свого життя у вищих досягненнях і людяності [6].

Упровадження у педагогічну практику *принципу компетентності* означає спрямованість освітнього процесу на досягнення інтегральних результатів у навчанні, якими є загальні (базові, ключові) і спеціальні (предметні) компетентності тих, хто навчається. Загальні (базові, ключові) компетентності забезпечують наступність і послідовність навчання впродовж усього життя людини, вони поступово поглиблюються і збагачуються залежно від рівня освіти. У вищій освіті виділяють, крім загальних (базових,

ключових), професійні (пов'язані із спеціальністю) та фахові (пов'язані із спеціалізацією) компетентності.

Відповідно до реалій і потреб інформаційного суспільства компетентнісно орієнтована освіта відмовляється від застарілої практики передавання та відтворення готових знань, спрямовує всіх учасників освітнього процесу на досягнення інтегральних показників в особистісному і професійному розвитку, під якими розуміють компетентності. Метою базової освіти є розвиток природних здібностей, інтересів, обдарувань дітей формування компетентностей, необхідних для їх соціалізації та громадянської активності, свідомого вибору подальшого життєвого шляху та самореалізації, виховання відповідального, шанобливого ставлення до родини, суспільства, навколишнього природного середовища, національних та культурних цінностей.

Як зазначає О. Кононко, під компетентністю розуміється здатність особистості дошкільника, яку він набуває в процесі навчання та завдяки життєвому досвіду. І яка складається з знань, практичного досвіду, цінностей і ставлень. Вказаний автор зазначає: компетентність є динамічною комбінацією знань, умінь, способів мислення дитини, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, які визначають здатність особистості якісно виконувати та успішно здійснювати діяльність. На думку О. Кононко, компетентність як інтегративна якість особистості засвідчується умінням дошкільника орієнтуватися у нових умовах життя, поводитись впевнено - виділяти головне-другорядне, безпечне-небезпечне, пристосовуватись до них - освоювати, набувати нових знань, оволодівати новими якостями та цінностями [18].

Поєднання в процесі виховання у дітей старшого дошкільного віку впевненості у собі принципів свідомості й активності суб'єкта життєдіяльності, особистісно орієнтованого і компетентнісного підходів сприятиме створенню у ЗДО розвивального середовища, розвитку у дитини

5-7 років осмисленого ставлення до життєдіяльності та здатності приймати відповідальні рішення у незвичних умовах.

Основними педагогічними умовами, сприятливими для формування у дітей 5-7 років впевненості у собі виступили:

- 1. Збагачення знань дітей про впевненість у собі, її значення в житті та ефективні засоби розвитку.*
- 2. Вправлення дошкільників в уміннях адекватно оцінювати свої можливості та результати діяльності, досягати успіху, рефлексувати.*
- 3. Вдосконалення педагогічної майстерності вихователя ЗДО, застосування у вихованні впевненості дошкільників сучасних освітніх технологій.*

Аргументуємо кожен із зазначених вище педагогічних умов.

Обґрунтування першої педагогічної умови – збагачення знань дітей про впевненість у собі, її значення в житті та ефективні засоби її розвитку, базувалося на даних дослідження Л. Лохвицької, яка підкреслює важливість отримання дошкільниками цікавої й доступної для їхнього сприйняття інформації, що розширює їхні уявлення взагалі, про впевненість у собі як базову якість особистості зокрема [32].

Ми виходили з розуміння, що невизначеність та незрозумілість дитині змісту основних понять, пов'язаних з впевненістю у собі, негативно позначається на становленні її самооцінних суджень, на характері поведінки дитини – впевненому, невпевненому чи самовпевненому з усіма учасниками освітнього процесу, на ставленні до себе та оточуючих людей.

Завдяки цій педагогічній умові дошкільники свідомо освоювали нову інформацію у різноманітних формах, зв'язках та взаємозалежностях. Інформація пропонувалася дітям поетапно, від простої до складної. Бралася до уваги природна допитливість дітей вказаного віку, їхню високу пізнавальну активність, висока мотивація досягнення та прагнення заслужити схвалення дорослого.

Варто керуватися при цьому положеннями, запропонованими І. Бехом, згідно з якими конкретні уміння, знання спадково дитині не передаються, вони освоюються нею поступово, а з часом удосконалюються. Рівень їх удосконалення залежить від вміння вихователя проникнути у внутрішній світ дитини, дохідливо пояснити нову інформацію, зацікавити нею [5].

Прагнення дитини дошкільного віку набувати нових знань залежатиме від розвитку допитливості як базової якості особистості. Як зазначають О. Долинна та О. Низковська, важливо активно формувати у неї уміння аналізувати та реалістично оцінювати обставини, які складаються, використовувати власні ресурси, проявляти силу волі в різних життєвих ситуаціях задля позитивного результату [11]. На думку С. Заболоцької, реалізації цього процесу сприятиме: уміння правильно сприймати ситуацію, аналізувати її, давати їй адекватну оцінку, планувати власні дії у складних ситуаціях, мобілізуватися на додання труднощів, досягати поставленої мети [13].

Друга педагогічна умов оптимізації освітнього процесу, спрямованого на виховання у дітей 5-7 років впевненості у собі, пов'язувалася з *вправлінням дошкільників в уміннях адекватно оцінювати свої можливості та результати діяльності, досягати успіху, рефлексувати*. Її упровадження базувалося на ідеях і положеннях досліджень О. Кононко, В. Котирло, С. Кулачківської, О. Лісовець, згідно з якими виховання у дітей старшого дошкільного віку уміння поводитися впевнено, докладати вольових зусиль для досягнення мети, передбачає: навчання адекватній, керованій, стійкій, позитивній поведінці; умінню стримувати роздратування, плач, небажання продовжувати активні дії; вправління у здатності докладати вольових зусиль – реалізовувати мету, долати труднощі, довіряти своєму особистому досвіду, регулювати поведінку.

Упроваджуючи у педагогічну практику вище вказану педагогічну умову, ми брали до уваги положення щодо необхідності враховувати у

вихованні впевненості у собі емоційну сферу дошкільника, уміння усвідомлювати і оцінювати свої чесноти і вади, управляти своєю поведінкою, виявляти наполегливість, справлятися із стресовими й конфліктними ситуаціями. На важливості врахування у виховній роботі з дошкільниками стійкості та адекватності їхніх емоцій наголошувала І. Лапченко, підкреслюючи їх основні функції – мотиватора та регулятора поведінки та діяльності. Автор підкреслює важливу роль у вольовому розвитку дошкільників тренування умінні регулювати свій емоційний стан [26].

Особливого значення в особистісному розвитку дітей старшого дошкільного віку, формуванню їхніх вольових якостей надавали В. Котирло та С. Кулачківська. Вони підкреслювали важливість усвідомлення дітьми 5-7 років мотивів своєї діяльності, умінь планувати та регулювати власні дії, виявляти самостійність, цілеспрямованість, наполегливість, впевненість у собі. Автори підкреслювали необхідність тренування волі дошкільників, навчання умінню стримувати свої негативні емоції [23,25].

Пов'язуючи «Я» дошкільника з його досягненнями, педагог спонукає розвиток його самосвідомості. Як зазначає О. Кононко, система «Я» виступає найважливішою сходинкою в розвитку особистості дитини вказаного віку. Ця система узагальнює увесь досвід дошкільного дитинства, дає змогу «Я» зростаючої особистості постати як об'єкт, який аналізується і оцінюється, здійснити *рефлексію*. Вказаний автор зазначає: своєрідність цієї вікової форми самосвідомості полягає у тому, що вона має опосередкований характер, здійснюється не стільки у внутрішньому плані як акт самоаналізу, скільки як розгорнутий назовні: дитина оцінює своє досягнення, співставляє свої оцінки з оцінками оточуючих, порівнює себе з іншими [21].

Третя педагогічна умова спрямовувалася на підвищення готовності вихователя ЗДО до роботи з особистістю дошкільника у сучасних умовах і пов'язувалася з *вдосконаленням педагогічної майстерності вихователя ЗДО*,

застосуванням у вихованні впевненості дошкільників сучасних освітніх технологій.

Як відомо, доросла людина упродовж дошкільного дитинства виступає центром, навкруги якого обертається життєдіяльність дітей. Для 5-7 дитини батьки та педагоги є найбільш авторитетними людьми, яких вони наслідують, з думкою яких рахуються, на вимоги і оцінки яких орієнтуються. Як зазначає С. Михальська, дорослі відіграють провідну роль у розвитку особистості дитини, навчають правил поведінки, організують їхню життєдіяльність. Пред'являючи вимоги, формулюючи моральні правила, оцінюючи вчинки та досягнення, авторитетні дорослі виробляють у дошкільників певні соціальні установки, сприяють формуванню їхньої соціальної компетентності. З їхньою допомогою поступово дошкільники оволодівають умінням самостійно оцінювати свої вчинки, брати до уваги очікування значущих дорослих і однолітків [35].

Як зазначає О. Остапчук, в українському суспільстві створилися об'єктивні умови для перегляду теоретичних засад та технологій системи освіти. Перехід до нової освітньої парадигми, що забезпечує креативність, самостійність, впевнену поведінку зростаючої особистості, виступає стратегічним напрямом модернізації освіти. Методологічною основою особистісно орієнтованої парадигми стає інноваційність як принцип педагогіки, що забезпечує розвиток особистості, здійснення її права на індивідуальний творчий внесок, на прояв творчої ініціативи, на свободу саморозвитку [50].

Під інноваційним процесом розуміється комплексна діяльність з створення (розробки), освоєння, використання й поширенню нововведень. Педагогічна інновація – нововведення в педагогічну діяльність, зміни в змісті й технології навчання й виховання, що мають метою підвищення їхньої ефективності. Інновації в освіті – процес створення, запровадження та поширення в освітній практиці нових ідей, засобів, педагогічних та

управлінських технологій, у результаті яких підвищуються показники досягнень в освіті, відбувається перехід системи до якісного іншого стану. Інноваційний процес - багатofункціональний процесом створення, освоєння, використання поширення нововведень. Інноваційні процеси в освіті розглядаються в трьох основних аспектах: соціально-економічному, психолого - педагогічному й організаційно-управлінському. Від цих аспектів залежить загальний клімат і умови, у яких інноваційні процеси відбуваються. Наявні умови сприятимуть або перешкоджатимуть інноваційному процесу.

Комплекс обґрунтованих вище принципів та педагогічних умов сприятиме формуванню у дітей старшого дошкільного віку впевненої поведінки. Завдяки йому буде створене розвивальне середовище, яке активізуватиме самосвідомість дітей, стимулюватиме їхню суб'єктивну активність, мотивуватиме діяльність, сприятиме ефективній підготовці педагогів до виховання у досліджуваних 5-7 років впевненості у собі.

Висновки до розділу 1

Аналіз наукових джерел з проблеми виховання у дітей старшого дошкільного віку впевненості у собі дозволив визначити концептуальні засади дослідження, уточнити зміст провідних категорій, встановити вікову динаміку змін та аргументувати основні принципи та педагогічні оптимізації освітнього процесу у ЗДО.

Визначено зміст поняття «впевненість у собі», під яким розуміється інтегрована якість особистості, ядром якої виступає позитивна оцінка дитиною старшого дошкільного віку и власних знань, умінь, навичок, здібностей як достатніх для досягнення значущих для неї потреб, задоволення бажань, які мають для неї особистісний смисл. Впевненість у собі є адекватною, здоровою формою прояву дитиною самоповаги, заснованої на звичці досягати успіху та отримувати позитивні оцінки та схвалення дорослих. Невпевненість у собі є нездоровою формою

самоствалення, яка продукується неуспіхами та низькими й негативними оцінками оточуючих людей. Самовпевненість виникає внаслідок поєднання сильного прагнення дитини досягти успіху та нереалістичних, завищених оцінок дорослих. Віра в себе, у свої можливості виступає умовою, яка забезпечує життєздатність індивіда, успішне становлення дитини як особистості.

Упродовж дошкільного дитинства впевненість у собі зазнає серйозних змін. В ранньому віці дитина прагне більшої самостійності, але зазнає частих обмежень дорослих. Її самооцінка нестійка, залежна від думки дорослих, довіра до власних можливостей ситуаційна. Довіра до себе починає зароджуватися на третьому році життя дитини і стає базою, від якої залежить подальший розвиток особистості. Дитина старшого дошкільного віку здобуває певний досвід, її самооцінка стає більш певною, стійкою, аргументованою. Дошкільник діє впевненіше, його самооцінка стає більш адекватною, очікування - більш високими.

Впевненість у собі дитини 5-7 років перетворюється на більш-менш стійку якість особистості, проявляється у різних умовах та життєвих ситуаціях. Більш певно починає проявлятися в окремих дітей невпевненість у собі, занижена самооцінка, недовіра до своїх можливостей. Такі діти часто усамітнюються, складно налагоджують взаємодію. Особливу категорію становлять самовпевнені дошкільники, які поводяться агресивно, наполягають на своєму і тоді, коли виявляються неправими.

Здорова форма впевненості у собі виникає внаслідок гармонійних, довірливих стосунків дорослих з дитиною, звички виховувати адекватну самооцінку, підтримувати намагання дитини проявити самостійність та правильно оцінити результати своєї праці. Часті зауваження, приниження гідності дітей, усіякі дорікання, негативні оцінки продукують невпевненість дитини у себе. Надмірне захвалювання дитини, авансування незаслужених

позитивних оцінок дезорієнтує її, гальмує розвиток самосвідомості, ускладнює взаємодію з однолітками, продукує девіантну поведінку.

Педагогічними умовами, сприятливими для розвитку і виховання у дітей старшого дошкільного віку впевненості у собі виступають: розширення системи знань про впевненість у собі та її роль в житті, вправління в умінні поводитись самостійно, адекватно себе оцінювати, рефлексувати з приводу процесу та результатів діяльності; використання педагогом сучасних освітніх технологій, ефективних для формування у дітей 5-7 років впевненості у собі

РОЗДІЛ 2. ДІАГНОСТИКА ТА СИСТЕМА ВИХОВАННЯ УПЕВНЕНОСТІ В СОБІ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

2.1. Програма і методика констатувального етапу дослідження

Програмою констатувального експерименту передбачалося здійснення комплексу заходів, спрямованих на визначення особливостей сформованості упевненості в собі як важливої якості особистості дошкільника. Грунтуючись на аналізі наукової літератури та останніх досліджень українських фахівців з означеної проблеми, нами було уточнено зміст та структуру провідних категорій дослідження, сформульовано концептуальні засади та складено програму роботи. Мета констатувального експерименту полягала у визначенні особливостей прояву та міри сформованості впевненості у собі як базової якості особистості у дітей 5-7 років. Дана мета вимагала розв'язання таких основних завдань:

1. Визначити критерії та показники міри сформованості у дітей старшого дошкільного віку впевненості у собі.

2. Розробити адекватну предмету дослідження комплексну методику діагностики упевненості дошкільників як базової якості особистості.

3. Схарактеризувати рівні вихованості у досліджуваних 5-7 років впевненості у собі.

4. Розробити систему ефективного формування упевненості в собі в умовах закладу дошкільної освіти.

В експерименті взяли участь 16 дошкільників старшого дошкільного віку, 6 вихователів дошкільного. Експеримент проводився на базі ЗДО (ясла - садок) № 19 м. Прилуки упродовж 2024-2025 років. Експериментальною роботою були охоплені як діти 5-7 років, так і вказана кількість вихователів.

У ході проведення констатувального експерименту ми виходили з розуміння, що впевненість у собі є інтегративним особистісним утворенням, має компонентну структуру та піддається виховному впливу. У таблиці нижче подано критерії та показники міри вихованості у досліджуваних старшого дошкільного віку впевненості у собі.

Таблиця 2.1

**Критерії та показники вихованості у дітей старшого дошкільного віку
впевненості у собі**

КРИТЕРІЇ	ПОКАЗНИКИ
<i>Довіра власним можливостям</i>	Швидко включається у роботу; довіряє своєму досвіду; орієнтується у власних чеснотах і вадах; аналізує свої минулі досягнення та помилки, робить правильні висновки; може підтримати себе у складних та невизначених ситуаціях; виявляє інтерес до нового, невідомого, складного; любить експериментувати, виявляє здорову міру ризику.
	Знає, чого хоче, діє, не роздумуючи надто довго; вірить у правильність

<p><i>Уміння відповідати за прийняті рішення та вибори</i></p>	<p>свого рішення, виявляє готовність діяти, не сумнівається в собі; спроможний швидко і впевнено приймати самостійні рішення і діяти відповідно з ними; вчиняє рішуче, без сумнівів, бере на себе відповідальність за зроблене; швидко оцінює ситуацію, зважує варіанти, здійснює власний вибір; прагне досягти успіху.</p>
<p><i>Самостійне додання труднощів</i></p>	<p>Тримає себе в руках, мобілізується на додання труднощів; діє зосереджено, не відволікається на стороннє; відсутні необґрунтовані звернення за допомогою; швидко відмовляється від непродуктивних, помилкових дій; самостійно шукає і знаходить правильні рішення проблеми; вносить необхідні корективи у власні дії та рішення; завжди доводить розпочате до кінця.</p>
<p><i>Адекватна оцінка результативності дій</i></p>	<p>Аналізує свою поведінку, вчинки, якості, досягнення (минулі і теперішні); виявляє критичність та самокритичність; оцінює процес, результат та вкладені у досягнення особисті зусилля; може обґрунтувати</p>

	самооцінку, визнати свої помилки й прорахунки, відстояти справедливість власного судження під зовнішнім тиском; довіряє своїй самооцінці, порівнює її з оцінками авторитетних інших.
--	--

Орієнтуючись на визначені вище критерії оцінки міри сформованості впевненості у собі, ми орієнтувалися на такі компоненти даної вольової якості:

1.Когнітивний (володіє знаннями про впевненість у собі, її роль у житті людини та власній життєдіяльності, уявлення про самих себе як впевнених-невпевнених-самовпевнених осіб, може назвати причини появи невпевненості і самовпевненості у собі та ймовірні шляхи вдосконалення своєї поведінки).

2.Емоційно-ціннісний (позитивно ставиться до себе як до впевненої особи; радіє з приводу своїх чеснот і досягнень та переживає з приводу недоліків, поважає себе як умілу та оптимістичну особу, прагне досягти успіху та отримати схвалення значущих осіб, орієнтується в основних моральних цінностях).

3.Поведінковий (командує чи підкоряється, діє компетентно, добирає ефективні способи дій, сміливо береться за розв'язання проблем, долає труднощі на шляху до мети; володіє навичками впевненої поведінки, уміє долати страх, гідно виграє і програє, не хизується досягненнями перед іншими, доводить розпочате до кінця, адекватно оцінює свій та внесок однолітка у спільну діяльність).

Відповідно до кожного з означених і схарактеризованих вище компонентів (когнітивного, емоційно-ціннісного та поведінкового) розроблялася комплексна методика констатувального етапу дослідження.

Зупинимось детальніше на методах, підібраних до когнітивного, емоційно-ціннісного та поведінкового компонентів у роботі з дошкільниками.

Методи до когнітивного компоненту

З метою отримання інформації про *систему знань та уявлень* старших дошкільників про впевненість у собі як важливу якість особистості, було проведено дві тематичні бесіди. Детальніше про кожну.

Бесіда 1. «Що таке впевненість у собі?»

Бесіда складалася з 7 запитань відкритого характеру, відповіді на які уможливили одержання інформації про те, як розуміють діти старшого дошкільного віку зміст поняття «впевненість», чи вирізняють його від проявів невпевненості та самовпевненості, чи можуть назвати причини довіри-недовіри людини до своїх можливостей, чи може невпевнена людина стати впевненою і за яких умов; зробити припущення щодо якостей, умінь, здібностей, яких слід набути, щоб поводитися впевнено, рішуче, сміливо. З огляду, що до складу експериментальної групи увійшло 16 дошкільників, а кожний з яких відповідав на 7 запитань, усього було одержано 112 відповідей. Вони дозволили схарактеризувати адекватність, реалістичність та повноту знань досліджуваних 5-7 років з приводу впевненості як базової особистісної якості. Бесіда проводилася індивідуально з кожним дошкільником у звичних умовах життєдіяльності на засадах добровільності й доброзичливості. Відсутність варіантів відповідей дозволяла визначити широту й різноманітність уявлень дітей вказаного віку, хоча певним чином ускладнювала процедуру обробки даних. Перелік запитань подано у додатку А на сторінці 84.

Бесіда 2. «Чи впевнений я?»

Бесіда складалася з п'яти запитань, відповіді на які дозволили отримати інформацію про особливості поінформованості дітей старшого дошкільного віку стосовно самих себе як впевнених – невпевнених - самовпевнених осіб.

Бесіда проводилася індивідуально з кожною дитиною на засадах добровільності, у звичних умовах життя, за доброзичливої обстановки. Три запитання з п'яти були закритими за своїм характером, що дозволило одержати інформацію стосовно самооцінок дітей стосовно власної здатності поводитися впевнено, особливостей їхньої поведінки в ситуаціях зіткнення з труднощами та залежність характеру поведінки від складності завдання, інтересу, настрою, якостей особистості, допомоги дорослих. Два запитання були за своїм характером відкритими, що уможливило отримання різноманітної інформації щодо міри залежності активності дитини від найближчого для неї рідного дорослого та самооцінки недоліків, які гальмують впевненість у собі. В ході аналізу 80 відповідей дітей 5-7 років отримано інформацію про адекватність оцінок себе як впевнених або невпевнених осіб. Запитання бесіди подано у додатку А на сторінці 84.

Методи до емоційно-ціннісного компоненту

З метою отримання відомостей про характер самоставлення дітей старшого дошкільного віку до впевненості-невпевненості як цінності було використано два методи – метод бесіди та організовано ситуацію вибору досліджуваними одного з можливих варіантів виконання конструктивного завдання (складного – середньої складності – легкого).

Бесіда 3. «Самооцінка дитини та оцінки дорослого»

З метою визначення характеру ставлення до себе як впевненої, невпевненої або самовпевненої людини, дошкільникам пропонувалося відповісти на п'ять запитань, які були закритими (їм пропонувалися варіанти відповідей, з яких можна було обрати будь-яку одну), що спростило обробку якісно-кількісних даних. Як і попередні, дана бесіда проводилася індивідуально, у звичних умовах життя, організовувалася на добровільних засадах, проводилася у доброзичливій атмосфері. Нас цікавили такі аспекти проблеми впевненості у собі, як відображення дітьми типових для батьків

оцінок їхньої впевненості-непевненості та інших важливих властивостей особистості, які саме – позитивні чи негативні оцінки домінують у дорослих (адже вони – важливий чинник формування у дошкільника впевненості у собі), кому з рідних дорослих досліджувані 5-7 років довіряють більше-менше, залежність їхніх самооцінок від звичних оцінок батьків. Усього було отримано 80 відповідей на запитання бесіди. Детальніше про неї йдеться у Додатку Б.

Моделювання ситуації вибору

Експериментатор пропонував дошкільникам обрати з трьох можливих варіантів виконання конструктивного завдання (викладання з пластмасових деталей геометричної форми будинку). Перший – легкий (складається з трьох деталей), другий – дещо складніший (складається з п'яти деталей) та вельми складний (складається з 10 деталей). В залежності від ціннісного ставлення до себе, самоповаги, досвіду попередніх успіхів та невдач, кожний дошкільник надає перевагу тому чи іншому варіанту. У протоколах фіксуються кількість та послідовність обраних варіантів виконання конструктивного завдання, включення у роботу (зразу, через деякий час), впевненість вибору та конструктивних дій, звернення за допомогою (кількість та характер, поглядом, словом), оцінка зробленого (адекватна - неадекватна, обґрунтована), емоційні та вербальні реакції на результат, почуття гордості за досягнення.

Вибір легкого або середнього, потім складного варіантів завдань; швидке включення у роботу, зосередженість на ній, впевнені дії, відсутність страху, смілива поведінка у складних ситуаціях, відчуття гордості за досягнення в кінці роботи засвідчують прагнення дитини досягти успіху, бути високої думки про себе, позитивно ставитись до себе. Вибір середнього варіанту засвідчує обережне ставлення дошкільника до роботи, існування побоювань з приводу неможливості впоратися із складним варіантом завдання, прагнення перестрахуватися, гарантувати собі доступну міру

успіху, за що можна буде себе поважати. Вибір легкого варіанту завдання засвідчує невпевненість дошкільника у собі, звичку занижувати свої можливості, переважання прагнення уникнути неспіху прагненню досягти успіху. Детальніше про метод йдеться у Додатку Б. на сторінці 87.

Методи до поведінкового компоненту

Спостереження

Спостереження проводилось під час перебування досліджуваних 5-7 років у дошкільному закладі в різних життєвих ситуаціях (на заняттях практичного характеру, у спільній з однолітками ігровій ситуації, у ході виконання трудових доручень). Експериментатор спостерігав за проявами впевненої-невпевненої-самовпевненої поведінки дітей і фіксував: уміння поводитися впевнено на усіх етапах діяльності (орієнтовному, виконавському та результуючому); здійснювати оптимістичні прогнози щодо успішного досягнення мети; мобілізуватися на долавання труднощів і без об'єктивної необхідності не звертатися до дорослого за допомогою; діяти зосереджено, не відволікатись на стороннє; завершувати розпочату роботу до кінця; адекватно оцінювати зроблене, відчувати гордість за свої успіхи.

За кожним досліджуваним експериментальної групи здійснено по п'ять сеансів спостережень. Внаслідок цього проаналізовано 80 протоколів, що дозволило зробити висновки про наявність або відсутність у них тенденції до впевненої поведінки у різних видах діяльності та умовах її організації. Детальніше про метод у додатку Г.

Робота з вихователями ЗДО

З метою визначення впливу суспільного виховання на виховання у дітей старшого дошкільного віку впевненості у собі було: проаналізовано плани педагогічної роботи, здійснене спостереження за реагуванням педагога на впевнені-невпевнені-самовпевнені прояви дітей. Детальніше про кожний з означених методів.

Аналіз планів педагогічної роботи

Аналіз річних планів роботи педагогів, поточних та планів роботи з батьками дошкільників уможливило одержання інформації щодо того, наскільки відображена проблема впевненості у собі (чи заявлений в них вказаний напрям виховної роботи з дошкільниками та членами їх сімей; наскільки систематично плануються педагогом заходи з формування у дошкільників впевненості у собі.

Спостереження за реакціями вихователя на прояви впевненості-невпевненості-самовпевненості дошкільників

Спостереження здійснювалися під час занять, у ході виконання дошкільниками трудових доручень та їхнього спілкування один з одним. Ми фіксували: звертає чи не звертає вихователь увагу на прояви невпевненої та самовпевненої поведінки дошкільників; чи схвалює він самостійну, наполегливу, впевнену поведінку дітей 5-7 років; чи заохочує їхнє прагнення мобілізуватися на долавання труднощів, доводити розпочате до кінця, довіряти своєму досвіду, не губитися у незнайомих ситуаціях. Детальніше про метод у Додатку Д.

Застосування в ході експериментальної роботи комплексу описаних вище методів дослідження уможливило визначення рівнів сформованості у досліджуваних 5-7 років впевненості у собі як базової якості особистості.

2.2. Характеристика рівнів сформованості у старших дошкільників впевненості у собі

З метою визначення рівнів сформованості у дітей старшого дошкільного віку впевненості у собі, слід було проаналізувати дані, отримані в ході використання кожної методики та порівняти їх між собою. Нижче подано результати аналізу кожного методу комплексної методики констатувального експерименту.

Відповіді досліджуваних на запитання бесіди I. «Що таке впевненість у собі?» мали дати інформацію стосовно їхніх уявлень про впевненість – невпевненість – самовпевненість.

Відповіді на перше запитання засвідчили, що близько третини дітей старшого дошкільного віку (32%) дали правильні оцінки досліджуваного явища: «Яка знає, чого вона хоче», «Яка діє сміливо і рішуче», «Це людина, яка не сумнівається, що діє правильно», «Впевнена людина не відволікається на стороннє, завжди досягає поставленої мети», «Яка довіряє своїм можливостям». Водночас понад половини дітей 5-7 років (54%) дали вельми розмиті, нечіткі, неспецифічні відповіді на поставлене запитання: «Впевнена людина знає, як треба робити», «Яка нічого не боїться», «Це людина, яка ніколи не помиляється». Ці відповіді засвідчують, що діти усвідомлюють. Що йдеться про позитивну якість, але не можуть виділити головні її ознаки. З'ясувалося, що 14% дітей старшого дошкільного віку не зуміли конкретизувати свою відповідь. Вони або говорили: «Не знаю», або відмовчувалися.

Розподіл відповідей на друге запитання виявився схожим. Понад третину (36%) опитаних дошкільників відповіли, що невпевнений означає несміливий, нерішучий, той, хто постійно сумнівається, хто не довіряє собі. Понад половину опитаних дітей старшого дошкільного віку (56%) вважають, що невпевнена людина усього боїться, завжди помиляється, зазнає утруднень при виконанні незнайомих завдань. Водночас 8% досліджуваних 5-7 років зазначили, що точно не знають, кого називають невпевненим, хоча і розуміли, що йдеться про негативну якість особистості.

Непростим виявилось третє запитання, пов'язане із визначенням змісту виразу «довіряти собі». Понад чверті опитаних досліджуваних 5-7 років (28%) вказали, що він означає довіру своїм можливостям, прийнятим рішенням, власній самооцінці, своєму досвіду. Понад половини опитаних дошкільників (58%) обійшлися надміру загальними міркуваннями типу:

позитивно до себе ставитись, цінувати, знати свої чесноти і розраховувати на них. Водночас 14% досліджуваних 5-7 років не змогли дати чіткої відповіді на поставлене запитання.

З'ясувалося, понад третини досліджуваних (38%) самовпевненою вважають зазнайку, людину, яка вихваляється своїми успіхами перед іншими, не може скласти собі ціни, претендує на високий соціальний статус, прагне завжди бути переможцем. Переважна більшість дітей 5-7 років життя (56%) кваліфікували самовпевнену людину як неприємну, яка хоче виділитися у будь-який спосіб, обігнати усіх інших, посісти центральне місце, почуватися лідером. При цьому 6% дітей старшого дошкільного віку не конкретизували свою відповідь.

На запитання, чому одні люди впевнені в собі, а інші – невпевнені, ми отримали такі відповіді досліджуваних: «Тому, що вони завжди досягають успіху, а інші – ні», «Тому що вони не бояться братися за нове, ризикувати», «Впевнені – це сміливі й рішучі люди, а невпевнені - боязкі», «Впевнений довіряє собі, а невпевнений покладається на інших» (42%). Значну групу склали відповіді дещо іншого змісту: «Тому що впевненого батьки, вихователі і друзі цінують, а невпевненого – ні», «Тому що впевненого з дитинства привчали до самостійності, а невпевненому часто підказували», «Впевнені люди не бояться помилитися, а невпевнені весь час сумніваються, часто перевіряють кожний свій крок» (52%). Інші 6% досліджуваних 5-7 років не змогли висловити конкретну думку, знизували плечима і відмовчувалися.

Переважна більшість досліджуваних старшого дошкільного віку (84%) схилилися до думки, що невпевнена у собі людина не може досягти успіху в житті, мотивуючи свої відповіді по-різному: «Тому, що досягнення успіху вимагає докладання зусиль, уміння ризикувати», «Невпевнена людина не може досягти успіху, бо вона боязка, в усьому сумнівається», «В житті треба бути сміливим і рішучим», «Невпевненість у собі заважає досягати

поставленої мети». Невелика кількість досліджуваних припустила (10%), невпевнена людина може досягти успіху в житті, якщо вона любить свою роботу або дуже старається. Інші 6% досліджуваних 5-7 років не змогли чітко визначитись з відповіддю

На запитання, що потрібно людині, щоб вона почувалася впевненою, ми отримали від досліджуваних такі відповіді: «Знати свої позитивні якості, цінувати себе» (28%); «Уміти долати життєві перешкоди» (24%); «Не боятися помилитися, сміливо експериментувати» (22%); «Довіряти своєму досвіду, розраховувати на самого себе» (18%); «Правильно оцінювати власні досягнення, пишатись ними»; «Здатність зберігати спокій на віть у складних ситуаціях» (8%).

Аналіз відповідей досліджуваних 5-7 років на запитання першої бесіди засвідчили, що переважна їх більшість добре або посередньо обізнані з поняттям «впевненість у собі», можуть обумовити свої відповіді, навести приклади з власного минулого досвіду. Невелика кількість дітей старшого дошкільного віку (від 6 до 14%) володіють недостатніми знаннями про досліджувану якість, подекуди не можуть сформулювати своє відповідь.

Запитання **другої** бесіди спрямовувались на отримання інформації про самооцінку дітей щодо власної здатності поводитись впевнено. Аналіз відповідей досліджуваних дозволили отримати таку інформацію.

З'ясувалося, що лише трохи більше третини опитаних дошкільників (38%) відповіли, що поведуться впевнено завжди, що не зовсім відповідає реальному стану. Водночас понад половини досліджуваних схилилися до відповіді, що буває по-різному в залежності від завдання - то впевнено, то не дуже (56%). Інші 6% опитаних дітей старшого дошкільного віку визнали, що зазвичай поведуть себе не дуже впевнено сумніваються у досягненні успіху.

Зафіксовано особливості поведінки дітей 5-7 років під час виконання ними складних завдань. Лише близько чверті опитаних (26%) відповіли, що поведуться впевнено, не бояться помилитися, долають труднощі і досягають

успіху. Водночас близько третини досліджуваних (32%) засвідчили, що стикаючись з перешкодами на шляху до мети, починають нервувати, просять спростити завдання. Усі інші дошкільники (42%) визнали, що звертаються по допомогу до дорослого, очікують від нього підказки.

Вельми різноманітними виявилися відповіді дітей старшого дошкільного віку на запитання, за що їх найчастіше хвалять дорослі та найближчі друзі. З'ясувалося, що мама і вихователі найчастіше схвалюють дитину за хорошу поведінку, уміння поводитись дисципліновано (22%), а друзі – за вірність, надійність, подільчивість. Чимало дошкільників визнали, що дорослі схвалюють їх за кмітливість (28%), доброзичливе ставлення до оточуючих людей (26%), самостійність, здатність долати труднощі на шляху до мети (24%).

Встановлено, дорослі найчастіше докоряють дошкільникам за агресивну і неслухняну поведінку (26%); за невміння себе контролювати, стримувати свої емоції (22%); за впертість і капризи (18%); за те, що часто помиляюся, виконую завдання неправильно (16%); за неакуратність у зовнішності та роботі (12%); за те, що боюся усього незнайомого, що страхи сковують мою поведінку (6%).

З'ясувалося, що більшість дошкільників довіряють мамі (58%), тому що вона добра, піклується про свою сім'ю, завжди підтримає і заспокоїть. При цьому 22 % досліджуваних відповіли, що довіряють своєму татові, бо він – захисник. 12% дітей 5-7 років життя більш довірливо ставляться до бабусі і дідуся, а 8% - виховательці, яка пожаліє і заспокоїть. Розподіл відповідей засвідчив, що члени родини – найбільш авторитетні для дітей 5-7 років люди, з якими їм затишно і надійно.

Відповіді дошкільників засвідчують, що мамі вони довіряють тому, що вона вислухає, заспокоїть і підтримає; батькові довіряють – тому що він – символ сили й захисту; бабусі і дідусю – тому що з ними спокійно, вони доброзичливі, багато усього знають; виховательці довіряють, бо вона

авторитет і експерт. Причинами недовіри виступають: невміння дорослого тримати секрети, не розповідати про них іншим; емоційна нестабільність та зайнятість дорослих; нестача терпіння і витримки. Якщо дитина виконує складне завдання, то за допомогою вона звертається у першу чергу до мами, потім – до тата і виховательки. Такий розподіл видається природним, з огляду на прихильність та авторитет дорослих.

З'ясувалося, що впевненість у собі залежить від багатьох чинників.. Для більшості дітей має значення, нове чи знайоме завдання вони виконують (32%), наскільки воно складне для них (30%), чи цікаве завдання для них (22%), від того, в якому саме настрої та стані вони перебувають (10%). Лише 8% дошкільників зазначили, що впевненість у собі залежить від їхніх якостей особистості, зокрема від сміливості, рішучості, наполегливості.

На запитання, чого тобі не вистачає, щоб поводитись впевнено, діти відповіли по-різному: 22% досліджуваних констатували, що вони завжди впевнені у собі, тому їм нічого додатково не потрібно; 26% дітей старшого дошкільного віку засвідчили, що їм не вистачає емоційної стійкості, відсутності сумнівів і коливань; 34% опитаних визнали, що їм не вистачає сміливості та рішучості у прийнятті рішень; 18% констатували, що для них важлива підтримка дорослого.

Таким чином опитування досліджуваних 5-7 років уможливило висновок стосовно того, що уміння цінувати себе, довіряти власному досвіду, проявляти самостійність та цілеспрямованість, не набули для дітей старшого дошкільного віку особливого значення, не перетворилися на найважливіші цінності, які стимулюють впевненість у собі. Надання їм належної ваги – буде важливим завданням формувального експерименту.

Ми проаналізували відповіді на запитання третьої бесіди, спрямованої на встановлення залежності самооцінок досліджуваних від звичних оцінок найближчих їм дорослих, їхнього ціннісного ставлення до себе.

Як засвідчив аналіз відповідей на перше запитання, 24% дітей старшого дошкільного віку зазначили, що за важливості оцінок батьків, вони орієнтуються на реальні показники досягнень, можуть довести свою правоту. Водночас близько третини дітей експериментальної групи (32%) засвідчили, що для них важливо, щоб їхні судження співпадали з судженнями батьків, тому під час виконання завдань вони перепитують в них, чи правильно діють. При цьому 34% дошкільників визнали, що їхня самооцінка залежить від думки батьків, може змінюватись під їхнім впливом, а 10% досліджуваних зазначили, що оцінка авторитетних дорослих визначає власні судження та ставлення до себе.

Щоб дізнатись, які судження батьків є пріоритетними та впливають на впевненість в собі дошкільників, ми проаналізували відповіді на друге запитання третьої бесіди. З'ясувалося, що понад третини досліджуваних (38%) зазначили, що батьки їх часто хвалять, що додає їм впевненості у собі. Близько третини опитаних дітей 5-7 років життя (32%) схилились до відповіді, що трапляється по-різному: батьки їх хвалять, коли вони на це заслуговують, та висловлюють незадоволення, коли поведуться погано. Відповіді інших дітей розподілися таким чином: 18% зазначили, що батьки частіше їх лають, ніж схвалюють, а 12% визнали, що батьки їх ніколи не схвалюють, завжди висловлюють їм невдоволення. Остання практика поведінки дорослих гальмує формування у дітей 5-7 років впевненості у собі.

Підтверджено, що найбільше дошкільники довіряють рідним і близьким людям (72%), а також друзям (22%). Водночас 6% досліджуваних відповіли, що не можуть точно визначити, кому вони довіряють. Переважна більшість опитаних (84%) констатувала, що не довіряють стороннім, незнайомим людям. Виділено певну кількість дітей 5-7 років (10%), які час від часу не довіряють братам (сестрам) та своїм друзям. З'ясувалося, що 8% досліджуваних не змогли визначитися з своїм судженням, задовольнялися відповіддю. «Не знаю».

Цікавими виявилися відповіді дітей старшого дошкільного віку на останнє запитанні третьої бесіди, пов'язане з оцінкою впливу недовіри батьків на їхню впевненість. Отримані відповіді розподілилися таким чином: 16% дошкільників зазначили, що недовіра батьків не позначилася на їхній впевненості; 44% дітей констатували, що недовірливе ставлення матері і батька певною мірою вплинуло на їхню поведінку, додало сумнівів, уповільнило темп діяльності; 34% досліджуваних дали ствердну відповідь і вказали, що недовіра батьків негативно позначилася на їхній впевненості у собі, стимулювала звичку очікувати допомоги та підказки. 6% дошкільників не змогли визначитися з своєю відповіддю.

Моделювання ситуації вибору дозволило диференціювати дітей експериментальної групи за їхньою здатністю зважено здійснювати вибір, не коливатись та не змінювати свої вибори, впевнено виконувати завдання. З'ясувалося, що 28% дітей 5-7 років діяли впевнено, зразу обрали складний варіант виконання завдання, самостійно долали труднощі на шляху до мети, досягали успіху. 46% дошкільників спочатку обирали складний, але по ходу роботи та зіткнення з труднощами замінювали його на середній варіант виконання і з певною допомогою дорослого доводили розпочате до кінця. Інші 26% дітей старшого дошкільного віку спочатку обрали середній варіант виконання завдання, але швидко замінили його на простий варіант, який передбачав значно меншу кількість деталей. Експеримент засвідчив недостатньо високу здатність дітей старшого дошкільного віку поводитись впевнено, діяти самостійно, послідовно і зважено, що актуалізує необхідність приділення уваги даному моменту на етапі формування.

У процесі здійснення спостережень за діями дітей експериментальної групи ми отримали відомості про тенденції до звичної поведінки в ситуаціях зіткнення з труднощами. У протоколах спостережень фіксувалися: прогностична оцінка дитини, характер її дій під час виконання завдання, ставлення до труднощів, здатність поводитись самостійно, впевнено і

цілеспрямовано, не відволікатись на стороннє, доводити розпочате до кінця, пишались досягненням. З'ясувалося, що виділилися чотири групи дітей, що вирізнялися характером своєї поведінки.

Перша група налічувала близько п'ятої частини дітей (18%), які в усіх видах та ситуаціях поводити себе впевнено, діяли цілеспрямовано, самостійно долали труднощі та успішно досягали мети. Друга група становила 26% досліджуваних 5-7 років, які діяли обережніше, перевіряли зроблене, іноді запитували у дорослого, чи правильно вони діють, долали перешкоди на шляху до мети та досягали успіху. Третя група виявилася найбільшою (42%) і складалася з дошкільників, які характеризувалися нестабільністю поведінки, прагненням досягти успіху «малою кров'ю». Остання, четверта група, виявилась найменш чисельною (14 %) і складалася з боязких й нерішучих дошкільників, які потребували емоційної підтримки та допомоги дорослих. Виявлені тенденції поведінки дітей старшого дошкільного віку були відправними в їх розподілі на рівні сформованості впевненості у собі.

Аналіз планів педагогічної роботи вихователів ЗДО засвідчив, що вихованню впевненості у собі педагогами не приділяється належної уваги. Встановлено, що упродовж навчального року не було проведено жодної бесіди з дітьми старшого дошкільного віку, не було організовано спеціальних заходів, не відбулося моделювання експериментальних ситуацій, які дозволяли проявити впевненість у собі, не планувалось читання спеціально підібраної дитячої художньої літератури. Усе це уповільнює процес формування у дітей старшого дошкільного віку впевненості в собі як базової якості особистості.

Усвідомлюючи, що авторитетні дорослі (батьки, педагоги) суттєво впливають на характер поведінки дошкільників, ми провели спостереження за реакціями вихователів на прояви їхньої впевненої, невпевненої та самовпевненої поведінки. З'ясувалося, що під час виконання практичних

завдань педагог більше звертає увагу на акуратність виконання, швидкість роботи дітей, їхню кмітливість, здатність діяти самостійно. Що стосується впевненості, то ця якість зрідка ставала предметом аналізу вихователів, радше вона згадувалась в ситуаціях з боязкими та тривожними дітьми. Ще менше уваги приділяється вихователями самовпевненості, схильності дитини перебільшувати свої можливості, переоцінювати власні досягнення. На етапі формування слід буде врахувати ці недоліки.

Порівняння даних, отриманих при використанні методів під когнітивний, емоційно-вольовий та поведінковий компонент впевненості у собі, базуючись на визначених раніше критеріях оцінки даної базової якості особистості, дозволило визначитися з тенденціями поведінки дошкільників. Це уможливило розподіл досліджуваних експериментальної групи на рівні сформованості впевненості у собі. Визначено чотири рівні вихованості впевненості у собі дітей 5-7 років – високий, оптимальний, середній та низький. Детальніше представників кожного з визначених рівнів схарактеризовано у таблиці 2.2

Таблиця 2.2

Якісно-кількісна характеристика розподілу досліджуваних 5-7 років на рівні сформованості впевненості у собі

<i>Рівні впевненості</i>	<i>Знання, ставлення та поведінка дітей</i>	<i>Кількість (у%)</i>
ВИСОКИЙ	Володіє досить чіткою системою знань про впевненість, її роль в житті, про себе самого; обирає нові, складні завдання, схильний до здорової міри ризику; робить оптимістичні прогнози щодо результатів своєї діяльності; обґрунтовує високі очікування своїми попередніми	18

	<p>успіхами; швидко включається у роботу, діє наполегливо, цілеспрямовано; поводить себе впевнено, прагне досягти успіху; самостійно мобілізується на додання труднощів, звертається до дорослого за допомогою лише у разі необхідності, доцільно її використовує; доводить розпочате до кінця; адекватно оцінює себе, власні якості, кінцеві продукти діяльності, вкладені в них особисті зусилля; відстоює справедливість, чинить опір незаслуженим оцінкам і образам, поважає себе, виявляє почуття гідності; потребує схвалення значущих людей, водночас довіряє самооцінці.</p>	
<p>ОПТИМАЛЬНИЙ</p>	<p>Правильно визначає зміст поняття «впевненість», її роль в житті людини; обирає не занадто складне завдання, яке гарантує успіх; у разі його успішного виконання береться і за складне; включається у роботу швидко, проте прогнозує результати обережно; відчуває труднощі в обґрунтуванні своїх думок; поводить себе достатньо впевнено, однак під час зіткнення з труднощами уповільнює темп роботи, починає відволікатися, докладає зусиль для</p>	<p>26</p>

	<p>мобілізації на їх долання та доводить розпочате до кінця; час-від-часу звертається до дорослого з проханням підтвердити правильність дій, підтримати та допомогти; використовує допомогу раціонально, домагається досить високих результатів; орієнтується у своїх основних чеснотах і вадах; самооцінка адекватна, проте чутливий до думки дорослого.</p>	
<p>СЕРЕДНІЙ</p>	<p>Включається у роботу повільно, сумнівається у прийнятті своїх рішень, виборі конкретних способів дій; прогностичні оцінки невпевнені, ухильні; діє обережно, повільно, періодично вдивляється в обличчя дорослого - чи правильно вчиняє; характер впевненої/невпевненої поведінки значною мірою визначається складністю та змістом завдання, інтересом до нього, настроєм; ситуація зіткнення з труднощами лякає, спонукає звернутися за допомогою та підтримкою до дорослого; зовнішня допомога заспокоює, додає оптимізму, дозволяє довести розпочате до кінця; радіє навіть посереднім результатам своєї діяльності, власні високі досягнення надихають;</p>	<p>42</p>

	<p>прагне досягти успіху за будь-яку ціну; самооцінка завищена або повністю відбиває оцінку авторитетного дорослого.</p>	
<p>НИЗЬКИЙ</p>	<p>Прагне не стільки досягти успіху, скільки уникнути невдачі та негативних оцінок дорослого; здебільшого прогнози щодо майбутнього результату своєї діяльності песимістичні, очікування низькі, стан тривожний; повільно включається в роботу, діє невпевнено; часто звертається за підтримкою та допомогою до дорослого, прагне отримати підтвердження правомірності своїх дій; боїться труднощів: зіткнувшись з ними, втрачає інтерес до виконуваного завдання, може залишити його незавершеним; без прямих підказок дорослого та показу способів дій практично не працює; самооцінка занижена, неадекватна; судження цілком залежать від думки дорослого; завершення виконання завдання супроводжується не стільки радістю, скільки відчуттям полегшення.</p>	<p>14</p>

Той факт, що лише 44% досліджуваних 5-7 років життя засвідчили високий та оптимальний рівні сформованості впевненості у собі, а понад половини дітей експериментальної групи вирізняються недостатніми або

низькими показниками довіри власним можливостям, уміння відповідати за власні рішення та вибори, самостійного долавання труднощів, адекватної оцінки результативності своїх дій. З огляду на це на етапі формування необхідно буде організувати спеціальну роботу з педагогами та дітьми старшого дошкільного віку, спрямовану на вироблення звички поводитись сміливо та впевнено..

2.3. Система формування у дітей 5-7 років впевненості у собі в умовах ЗДО

Опікуючись вихованням у дитини старшого дошкільного віку елементарних форм прояву власної гідності, педагогові слід пам'ятати: усе, що вона робить, говорить, думає, відчуває, в ідеалі має відповідати потребам її сутності. Лише за цієї умови вона зможе з дорослішанням досягти вищої мети - бути самою собою, почуватися вільною, жити у згоді з собою та злагоді з довкіллям, поводитись впевнено у знайомих та незнайомих життєвих ситуаціях, діяти компетентно.

Формування у дітей 5-7 років впевненості у собі – процес тривалий і непростий, який вимагає упровадження у педагогічну практику розвивальних умов та сучасних технологій виховання. Нагадаємо, нами було розроблено, теоретично обґрунтовано та запропоновано такі педагогічні умови оптимізації виховного процесу:

1. Збагачення знань дітей про впевненість у собі, її значення в житті та ефективні засоби розвитку.
2. Вправління дошкільників в уміннях адекватно оцінювати свої можливості та результати діяльності, досягати успіху, рефлексувати.
3. Вдосконалення педагогічної майстерності вихователя ЗДО, застосування у вихованні впевненості дошкільників сучасних освітніх технологій

В ході формувального експерименту під кожному із викладених вище педагогічних умов підвищення ефективності виховання у дітей старшого дошкільного віку впевненості у собі було підібрано певні методи. З метою упровадження першої педагогічної умови, спрямованої на *збагачення знань дітей про впевненість у собі та її роль в житті*, доцільно використати методи бесіди, читання дитячої художньої літератури та перегляд мультфільмів про сміливість та боязкість.

Бесіди

Метод реалізується через діалог, обмін думками між дорослим і дітьми та між однолітками. Його мета: поглибити та розширити знання дошкільниками моральних категорій, важливих для виховання у них власної гідності; збагатити їхній лексичний запас раніше маловживаними поняттями; повернути увагу дітей до важливості для їхнього благополучного життя умінь виявляти самоповагу, повагу, почуття власної гідності, чесність, гордість, совісність, справедливість, самопокладання відповідальності.

Нижче наводимо певний перелік доцільних для обговорення з дітьми 5-7 років групових бесід. Орієнтовними можуть слугувати такі: *«Чи в кожній людині є гідність?»*, *«Я – схожий на інших та особливий»*, *«Для чого бути чесним?»*, *«Звідки береться невпевненість у собі?»*, *«Мої права і обов'язки»*, *«Чи можна навчитися не боятися помилятися?»*, *«Гідний виграв і програв»*, *«Чи варто намагатися бути найкращим?»*, *«Навіщо потрібна совість?»*, *«Що в житті залежить від тебе?»*, *«Наші чесноти»*, *«Наші вади»*, *«Схвалення і критика»*, *«Кожний з нас значущий»*, *«Що таке почуття самовартісності?»*, *«Як навчитися самопокладанню відповідальності?»*

Враховуючи специфіку конкретного дитячого колективу, вихователь може варіювати тематику бесід, форму і частоту їх проведення, тривалість обговорень тощо. Окремі бесіди можна проводити підгрупою або індивідуально, враховуючи особливості сформованості у дошкільників впевненості в собі на конкретний момент часу.

Читання художньої літератури

Стане у нагоді читання дитячої художньої літератури, присвяченої таким якостям особистості, як упевненість в собі, сміливість, рішучість, наполегливість. З цією метою можна використати «Найкращу хрестоматію» для читання дітям; «Книжку про виховання, яку можна читати дітям» авторів Туранські Скотт та Міллер Джоан; «Казки, які навчають та виховують» О. Харченко; «Корисні казки. Як не давати себе ображати» (вчимо малюка впевненості в собі); «Як подолати труднощі. Повчальні історії» Г. Івасюк; «Велику книгу для читання. Цікаві історії та оповідання»; «Країну неслухняних дітей» В. Кохан; «50 цілющих казок для дітей» Р. Ткач та інші книжки для дітей дошкільного віку. Важливо, щоб після читання казок та оповідань вихователь поспілкувався з дітьми, поставив їм належні запитання, пояснив незрозуміле, закріпив інформацію про впевненість і сміливість як важливі для благополучного життя якості.

Перегляд мультфільмів

Розширенню уявлень дошкільників про впевненість у собі та її ролі в житті сприятиме перегляд мультфільмів з подальшим обговоренням поведінки основних героїв. Вихователь може сам підібрати найбільш підходящі мультфільми або скористатись наведеним нижче переліком. До нього відносяться: «Сміливий по-справжньому», «Тигрєня Данієль і його друзі», «Непосида Зу», «Головоломка». «Історія іграшок», «Роботи» (Неважливо, з чого ти зроблений, ти можеш сяяти!), «Гидкий Я», «Король Лев», «Хоробра серцем», «У пошуках Немо» Перегляд та обговорення ситуацій, пов'язаних з ризиком, проявом сміливості і впевненості у собі, допоможуть дітям усвідомити, що в житті часто доводиться поводитись рішуче, приймати нестандартні рішення, робити самостійні вибори.

Упровадження в педагогічну практику другої педагогічної умови передбачає ***вправлення дошкільників в уміннях адекватно оцінювати свої можливості та результати діяльності, досягати успіху, рефлексувати.*** З

цією метою важливо привернути увагу дітей 5-7 років до самих себе, допомогти їм розібратися у своїх основних якостях і можливостях. Доцільно використати для цього різні методи. Корисно використати ігри, творчі завдання та різноманітні вправи. Нижче подано деякі з них.

Гра «Польові квіти»

Спрямована на знайомство дітей з власним «Я», з'ясування уявлень дітей про свою значущість. Вихователь пропонує дошкільникам роздивитися і понюхати принесений нею букет польових квітів, кожен квітку окремо. Він запитує: «Чи схожий у них запах? Чи відрізняється кожна квіточка?» Разом з дітьми обговорюються їхні судження, робиться висновок про особливість, своєрідність кожної квітки. Педагог пропонує дітям роздивитися один одного, зазначає, що вони по-різному вдягнені, відрізняються зростом, зовнішністю, характером, уподобаннями. Дорослий зазначає: «Кожна людина чимось особлива і відрізняється від інших. Ми усі різні й особливі, як і польові квіти. На яку квітку схожий кожен з вас? Чим саме?» Педагог фіксує, хто з дошкільників легко встановлює асоціативний зв'язок, аргументує свою думку, а кому це зробити важко. Наприкінці гри вона пропонує дітям намалювати свій автопортрет, підкресливши свою особливість (зовнішню, внутрішню), за яку їх цінують рідні і близькі люди.

Творче завдання «Заверши речення»

Метод спрямований на розвиток системи ціннісних орієнтацій дошкільників у сфері моралі, прищеплення уміння самостійно виробляти оцінні судження щодо себе. Вихователь пропонує дітям придумати закінчення до кожного з семи розпочатих речень. Він фіксує відповіді дітей у зошит або записує їх на диктофон. Варіанти розпочатих речень:

1. Я поважаю себе тому, що
2. Я почуваюся невпевнено, коли...
3. Бути совісним означає
4. Я важливий для ...

5. Почуття самовартісності – це

6. Я собі подобаюся тим, що

7. В мені одноліткам не подобається ...

Педагог може варіювати кількість та формулювання розпочатих речень, форму організації творчої діяльності, спосіб підведення підсумків тощо.

Творче завдання «Прийняття рішення»

Мета: надати дитині можливість обрати власний варіант реагування на уявну конфліктну ситуацію, по-своєму мотивувати відмову порушити моральну норму. Вихователь пропонує дошкільникам уявити себе на місці однолітків, які планують вчинити проти правил, порушити заборону дорослих і чесно сказати, як він сам реагує на пропозицію порушити правило, чим це пояснює:

- Я не буду цього робити, бо мене покарають.
- Мені неприємно так робити, мені це не до душі.
- Я ні за що це не робитиму – ми можемо потрапити у неприємність.
- Це небезпечна справа, можна постраждати (поранитись, вдаритись...).
- Я не братиму в цьому участі. Так робити неправильно, погано.
- Я не хочу засмучувати вихователя (батьків).

По завершенні педагог просить кожного дошкільника пояснити, чому він прийняв саме таке рішення. Разом з дітьми обговорюються усі перераховані варіанти прийняття рішення не порушувати моральних правил, виробляється узагальнене судження.

Вправи

Мета методу – формувати у дошкільників практичні уміння і навички, пов'язані з аналітичною та оціночною діяльністю власних якостей, рис, особливостей. В ході повторів слів та дій, образного відтворення власного «Я», виробляється свідоме ставлення до себе як носія власної гідності,

впевненої у собі особистості. Нижче запропоновано три вправи, поєднані між собою змістом і спрямованістю.

Вправа «Чим я особливий (а)?»

З метою виховання, актуалізації або відновлення самоповаги педагог пропонує дошкільникам нагадати самим собі три особливості (рис характеру, якості, уміння), за які їх люблять і поважають (батьки, вихователі, однолітки). Разом з дошкільниками вихователь обговорює важливість названих рис для життя та товаришування. Дорослий пропонує дітям намалювати себе такими, які вони подобаються самі собі найбільше. По завершенні кожний «творець» коментує свій малюнок.

Вправа «Робимо собі компліменти»

Мета: привернути увагу дошкільників до важливості самопідтримки, розширити знання ними приємних слів, з допомогою яких вони формулюють схвальні відгуки про себе, фіксують власну значущість, виражають самоповагу, засвідчують почуття самовартісності. Педагог пропонує дітям проговорювати вголос свої компліменти, заохочує позитивні переживання дітьми процесу самосхвалення, стимулює прагнення схвалювати, а не вихвалитись.

Вправа «Визнаємо власні недоліки»

Мета: сприяти балансу умінь дітей 5-7 років схвалювати і критикувати себе; розширювати словниковий запас, необхідний для фіксації, аналізу рис, віднесених дітьми старшого дошкільного віку до недоліків. Вихователь пропонує дітям по черзі назвати декілька своїх неприємних рис, які їм в собі особливо не подобаються, викликають антипатію в однолітків, заважають налагодженню дружби, негативно позначаються на самопочутті. В ході спільного обговорення педагог торкається питання, що можна зробити, щоб зменшити кількість негативних рис і збалансувати взаємодію з однолітками.

За бажання, експериментатор (вихователь) може використати інші бесіди, ігри, творчі завдання та вправи або варіювати із запропонованими.

Головне, щоб комплекс виховних методів привертав увагу дітей старшого дошкільного віку до самих себе, власних бажань та намірів, спонукав прагнення поводитись впевнено і наполегливо.

Упровадження у педагогічну практику третьої педагогічної умови пов'язувалося з **вдосконаленням педагогічної майстерності вихователя ЗДО, застосуванням у вихованні впевненості дошкільників сучасних освітніх технологій**. Ця робота охоплювала як діяльність вихователя закладу дошкільної освіти з дітьми 5-7 років життя, так і роботу з педагогами, спрямовану на підвищення їхньої професійної майстерності. Детальніше про ці два напрями роботи з вихователями ЗДО.

Перший напрям передбачав спільну діяльність педагога з дошкільниками, в ході якої обидві сторони поглиблювали свої знання про впевненість у собі та гідну поведінку. Це може біти, наприклад, спільне з дітьми складання правил гідної поведінки.

Правила гідної поведінки

Вихователь пояснює дошкільникам зміст поняття «честь» (гідні поваги та гордості почуття, вчинки, якості) та пропонує разом скласти такий перелік правил, дотримання яких важливе як в групі дошкільного закладу, так і за його межами. Кожне правило слід чітко й доступно сформулювати, обговорити, визначити його зміст і значущість. Їх перелік надрукувати на комп'ютері, вивести паперовий екземпляр, гарно його оформити та розмістити на видному місці для нагадування. Нижче подано один з можливих варіантів зведення правил гідної поведінки:

- Важливо вчиняти правильно тому, що це правильно, а не тому, що дорослий усе бачить, оцінює, може покарати..
- У конфліктних ситуаціях слід не втрачати здоровий глузд, витримку та почуття гідності. Коли важко втриматися від агресивних дій, варто нагадати собі: «Це не варте мене!»

- У випадках, коли назріває бажання образити, принизити, відсторонити від спільної справи когось з однолітків, слід нагадувати собі: на повагу заслуговуєш не лише ти, а й кожна інша дитина.
- Дороговказом слугують кодові слова («Стоп!», «Зупиняймося!», «Так неправильно», «Ворожість породжує недовіру», «Краще дружити, ніж сваритися») та правильні дії (переконання, доведення правильності зупинки, пошук компромісів, укладання доцільних угод, визнання власних помилок та правоти партнера, коректне відстоювання своєї позиції, незгода з обмовою, несправедливою оцінкою, приниженням). Це допомагає вчиняти гідно.
- Важливо цінувати себе, довіряти власним оцінкам, бути впевненим у тому, що діючи наполегливо, старанно та совісно, ти зможеш досягти мети.
- Намагайся бути чесним з собою, визнавай свої сильні й слабкі сторони, справедливо оцінюй інших людей . Знай, що не мати жодної чесноти так само неможливо, як не мати жодного недоліку. Головне – докладати зусиль, щоб позбутися бодай основних своїх недоліків.
- Завжди дотримуйся правила: або не обіцяй того, чого не в змозі виконати, або обов'язково виконуй обіцяне! Зрозумівши, наскільки важлива внутрішня чесність, ти перестанеш давати слово направо і наліво, щоб щось від когось отримати.
- Поняв, насколько важны внутренняя честность и чувство собственного достоинства, вы перестанете давать слово направо и налево, чтобы только что-то от кого-то получить.
- Усім подобається перемагати й вигравати. Оскільки це вдається не завжди, слід вчитися гідно вигравати (не хвалитися, не дражнити і не принижувати інших) і програвати (не плакати, не сердитися, не звинувачувати інших).

- Довіряти іншим людям важливо, але варто пам'ятати: довіру посилюють серйозні докази, вагомі аргументи, обґрунтовані пояснення.

Спільне складання правил гідної поведінки сприятиме її унормуванню, нагадуватиме основні правила поведінки, які додають впевненості у собі, гармонізують стосунки з оточуючими, навчають дітей старшого дошкільного віку регулювати та контролювати власні поведінку та діяльність

Робота з просвіти педагогів передбачала проведення консультацій, складання пам'яток для вихователів та організацію семінарів з проблеми впевненості у собі.

Упродовж навчального року експериментатор проводить групові та індивідуальні консультації для педагогів, зупиняється на актуальних проблемах виховання у дошкільників упевненості в собі, розкривають стратегію правильної поведінки дорослих та технологічні аспекти. Педагог може самостійно визначити тематику консультацій, а може скористатися з нашого переліку: *«Впевнений у собі – успішний в житті», «Навчаємо впевненості», «Вчимо не відволікатись на стороннє», «Впевненість та сміливість», «Як позбавитись боязкості?», «Прищеплюємо звичку поводитись рішуче», «Виховуємо здатність діяти цілеспрямовано», «Навчаємо приймати самостійні рішення та відповідати за них», «Вправляємо у самостійних діях», «Навчаємо рефлексії».*

Пам'ятка для вихователів

Памятка містить короткий виклад настанов, правил, відомостей про впевненість на кшталт інструкції чи довідника. Пропонуємо набір постулатів, які доцільно реалізовувати у практиці суспільного виховання вже сьогодні, закладаючи основи почуття самовартісності, самоповаги та впевненості у собі. Основні з них:

1. Якщо сьогодні почуття самовартісності вашої дитини заслуговує не більше трієчки, це зовсім не означає, що так буде завжди. Справа зрушить з місця, якщо ви почнете підвищувати її самооцінку, частіше вказувати їй не стільки на її недоліки, скільки на чесноти.

2. Самооцінка має бути адекватною, реалістичною, життєдайною. Завищена думка про себе дезорієнтує дитину, формує нереалістичні очікування, призводить до розбіжностей між сподіваннями та реальними досягненнями, провокує зарозумілість, марнославство, конфліктність, незадоволеність життям. Занижена самооцінка засвідчує зневагу до себе, невпевненість у власних силах, недовіру дитини своїм можливостям, провокує насміхання над нею, приниження однолітків, самотність.

3. Важливо навчати дитину умінню проявляти назовні свої можливості, демонструвати іншим свої чесноти та досягнення. Не хизуватися ними, а гідно, спокійно давати знати оточуючим: «Я чимало усього можу! І за це себе поважаю».

4. Дитина має зростати з розумінням, що не буває людей, зітканих з одних лише чеснот або недоліків. У кожної є сильні і слабкі сторони. Допоможіть дошкільнику зрозуміти: необхідно визнавати цей факт, підтримувати і розвивати свої чесноти, долати недоліки. Поясніть сину (доньці): «В житті поряд з тобою знаходитимуться розумніші, вправніші, сильніші, красивіші за тебе. Не намагайся стати кращим (ою) за усіх: кожна людина в чомусь сильніше, а в чомусь слабша за інших. Люби її такою, якою вона є, навчайте її любові та симпатії до самої себе, виховуйте уміння тверезо і об'єктивно ставитися до себе. Іноді – з гумором, але не з відразою і недовірою.

5. Варто пояснити дитині: якщо ти себе не любитимеш, іншим людям буде важко тебе прийняти, побачити твої привабливі сторони та уміння. Любов до себе – це не егоїзм, а турбота про власне благополуччя, про

розвиток кращого в собі, про повноцінне самовираження у різних сферах життя та видах діяльності.

6. Налаштовуйте дитину на те, що вона не гірша за інших, що вона – індивідуальність з притаманними їй сильними і слабкими сторонами. Не порівнюйте свою дитину з однолітками, порівнюйте її вчорашню із сьогоднішньою, аналізуйте динаміку змін, шукайте причини прогресу чи регресу, варіюйте підходи до неї.

7. Вправляйте дитину в умінні рефлексувати (розмірковувати, аналізувати власні дії, їх наслідки, свої досягнення, якості), виробляти прогностичні (передбачати успіх-неуспіх майбутніх дій) та ретроспективні оцінки (визначати міру успішності своїх минулих дій, коли пройшов певний час). Не поспішайте втручатися у самостійну діяльність дитини, виправляти. Підказувати, виносити вердикти. Це заважає їй впевнитися у власних можливості, своїй самовартісності, набутти впевненості у собі.

Запропоновані вище методи виховання впевненості у собі, принаймні найпростіших її форм, виявляться ефективними за умови, що дорослі будуть впевнені: вона не менш значуща, ніж уміння дитини лічити, читати, писати, користуватися комп'ютером. Батьки і педагоги мають пам'ятати: почуття впевненості у собі засвідчує усвідомлення дитиною 5-7 років власної значущості, особистісної цінності! Саме у дошкільному віці дорослі закладають (або не закладають!) у зростаючої особистості основи почуттів самоповаги, честі, гордості, совісті. Від нас з вами значною мірою залежить, якими йтимуть по життю діти – з відчуттям самовартісності або меншовартісності. З усіма позитивними або негативними наслідками своєї спроможності самореалізовуватися, саморозвиватися та створювати безпечне середовище.

Семінар « Типові помилки дорослих »

Однією з характерних помилок дорослих є їхня *надмірна опіка і контроль*, які виробляють у дітей старшого дошкільного віку звичку

розраховувати на інших, залежати від їхньої допомоги, губитися під час зустрічі з труднощами, нервувати, сердитися, звинувачувати у невдачах інших, орієнтуватися не стільки на досягнення успіху, скільки на уникнення неуспіху.

Не менш типовою для багатьох молодих педагогів ЗДО є зловживання різного роду вимогами, адресованими дошкільникам, значною кількістю *обмежень*, регламентацією їхньої життєдіяльності. Така стратегія поведінки дорослих продукує у дітей старшого дошкільного віку установку, згідно з якою саме регламентовані та приписані дорослим дії мають сприйматися ними як соціально схвалювані, прийнятні. У дошкільників формується надмірна обережність, скутість, звичка очікувати розпоряджень батьків і педагогів, нездатність сформулювати власне оцінне судження. Гальмується розвиток у них творчої активності, здорової міри ризику, смаку до експериментування та дослідництва. Це обмежує як розвиток пізнавальної активності дітей старшого дошкільного віку, так і процес формування особистості в цілому.

Помилковою стратегією суспільного виховання є недовіра дорослих до можливостей дітей 5-7 років діяти незалежно й продуктивно. Внаслідок цього обмежується досвід дошкільників, вони позбавляються можливості приймати власні рішення, здійснювати самостійні вибори, відстоювати власну точку зору, аргументувати свою незгоду з оцінками інших, виробляти адекватні самооцінки, виявляти почуття власної гідності.

Неприйнятною практикою сімейного та суспільного виховання є переважання у судженнях дорослих *негативних оцінок* у порівнянні з позитивними, особливо на адресу невпевнених у собі, боязких дітей. Замість емоційної підтримки батьків та вихователів ЗДО, вияву ними впевненості у можливостях дошкільників досягти успіху за певних умов, такі дорослі формують у дітей комплекс неповноцінності, низькі очікування щодо себе, занижену самооцінку.

Серйозним недоліком суспільного та сімейного виховання є переважання у вихователів і батьків ділового спілкування з дошкільниками над особистісним, інструментальної допомоги дошкільникам (підказок, показу способу дій, виконання завдань замість них) над *емоційно о-*висловлюванням довіри можливостям, порад заспокоїтися, зосередитися, «взяти себе у руки», перестати боятися помилитися, сміливіше відмовлятися від невдалих, непродуктивних спроб, мислити позитивно..

Семінар-практикум «Розвиваємо у дошкільників впевненість в собі»

Розвиток впевненості у собі – важливий аспект формування особистості у дошкільному дитинстві. Приділяти йому належну увагу мають як батьки, так і вихователі ЗДО. Нижче подано рекомендації, які сприятимуть ефективному вихованню у дошкільників впевненості в собі

1. *Почніть прислухатися до думки дитини.* Дитина має виховуватися у позитивній атмосфері, впевненості у тому, що її поважають, цінують, люблять. Навіть за умови обмеженого досвіду малюка, його неможливості приймати рішення у складних дорослих питаннях, варто його вислухати, запитати, чому він так вважає, уточнити та розвинути його судження. Завдяки цьому дошкільник навчатиметься вільно висловлювати свою думку, відчувати самовартісність, цінність, власну спроможність.

2. *Заохочуйте прагнення дитини діяти самостійно.* Не поспішайте допомагати, підказувати, показувати, як слід діяти. Прищеплюйте смак до напруги розуму та волі, схвалюйте щонайменші спроби малюка обійтися власними силами, виявити рішучість, сміливість, кмітливість. Радійте разом з дитиною її досягненням, використовуйте адекватні оцінки, не завищуйте і не занижуйте їх.

3. *Дозвольте дитині приймати власні рішення,* а не лише виконувати розпорядження та вимоги дорослих. Візьміть до уваги: діти з низькою самооцінкою та невпевненою поведінкою звикли покладатися в усьому на інших людей, а не на самих себе. Надайте дитині можливості здійснювати

власні вибори та приймати самостійні рішення. Підтримка дошкільника в його продуктивних рішеннях сприятиме відчуттю турботи, він почуватиметься у безпеці. Навіть якщо малюк помиляється, до цього слід ставитися спокійно, з розумінням, стимулювати його бажання знайти свою помилку, виправити її і порадіти власній спроможності.

4. *Уникайте надмірних обмежень.* Дозвольте дітям старшого дошкільного віку мати свій вільний час, займатися тим, що їм до вподоби, що забезпечує їм відчуття власної спроможності та насолоду від спілкування з тими однолітками, яким вони симпатизують. Поступово в них розвинеться довіра до власних можливостей, впевненість у своєму праві на вільний вибір занять, партнерів, атрибутів тощо. За цих умов у більшості дітей сформується почуття незалежності, вони почнуть впевненіше приймати рішення, розуміти, що для них добре, а що погано, що безпечно, а що небезпечно

5. *Дозвольте дітям вільно експериментувати.* Яскраве, нове, дивне, неочікуване викликає інтерес, стимулює бажання наблизитися, познайомитися ближче. Зрозуміло, існує певний ризик, що ознайомлення дошкільників з новим виявиться небезпечним або неприємним, але одними попередженнями та пересторогами дорослим не обійтися. Важливо, щоб діти шостого-сьомого року життя мали змогу апробувати нове, вчитися на власних помилках, виправляти їх. Якщо дитина боязка, хай вона спочатку разом з дорослим спробує експериментувати з чимось новим, а потім спробує це зробити без зовнішньої допомоги.

6. *Не чиніть надмірного тиску.* Основною причиною низьких самооцінок та невпевненості в собі дітей старшого дошкільного віку є постійний тиск, надмірна вимогливість та недовіра можливостям дітей значущих дорослих. Незадоволення досягненнями, дорікання за повторні помилкові дії, порівняння поразок дитини з перемогами інших однолітків, різного роду образливі висловлювання («Невдаха!», «Нічого іншого від тебе

і не можна було чекати!» «Усі діти як діти. А ти такий незграба!» тощо) формують невпевненість у собі, низьку самооцінку, низькі очікування щодо оцінок оточуючих людей. Така дитина навіть до власної перемоги ставиться з недовірою. Прагне не стільки домогтися успіху, скільки уникнути неуспіху.

7. *Не порівнюйте дитину з іншими однолітками.* Ніколи не порівнюйте досягнення однієї дитини з аналогічними проявами дошкільників вашої групи. Уникайте заяв типу: «Твій друг впорався із завдання краще за тебе», «Бери приклад з свого товариша», « Усі вже завершили свою роботу, ти – останній». Такі висловлювання не додають дитині сил, не заохочують до подальших дій. Цінуйте не лише те, чого вони досягли, але й те, на що вони здатні. У досвіді дошкільника переможних ситуацій має біти більше, ніж програшних.

8. *Не захвалюйте дитину!* Надмірне схвалення знижує планку досягнень дитини старшого дошкільного віку. Коли дорослий, прагнучи засвідчити успіх дошкільника, каже: «Фантастично» або «Неперевершено», тим самим він констатує, що дитина досягла максимуму, їй більше немає потреби рухатися вперед, щось вдосконалювати, покращувати. До того ж діти легко звикають до схвалень, вимагають їх навіть тоді, коли не заслуговують, починають домагатися позитивних зовнішніх оцінок у будь-який спосіб і, головне, їхня увага зміщується із задоволення від власної спроможності, на натужне очікування схвалень інших людей.

9. *Спокійно ставтеся до невдач дитини.* Усвідомте, іншого шляху окрім виправлення власних помилок не існує. Дитина повинна перестати боятися помилитися, її слід зацікавити саме такими завданнями, які зразу не виходять, містять складність, над якими слід поміркувати. Якщо дорослі не нервують, не сердяться, не дорікають, а просто висловлюють довіру дошкільнику, нагадують йому про минулі успішні досягнення, допомагають навідними запитаннями та частковими вказівками, дитина навчиться не здаватися, виявляти наполегливість.

10. *Зберігайте зроблене дитиною.* Продукти праці, саморобки, вироби з природного матеріалу, малюнки уособлюють старанність дитини, її вольові зусилля, вміння долати перешкоди на шляху до мети, її реальні досягнення. Дошкільник дорожить продуктами власних зусиль, високо їх цінує, надає їм неабиякого значення. Виділіть для зберігання поробок полицю в шафі або ігровому куточку. Це сприятиме формуванню його здорової самооцінки. Не варто знецінювати навіть найменші успіхи дитини, слід радіти разом з нею вдалим діям, оригінальним ідеям, продуктивним рішенням. І при цьому нагадувати: «Коли докладаєш зусиль, досягаєш успіху і заслуговуєш на повагу!».

У процесі виховання впевненості у собі варто використовувати як традиційні, так і нові методи, засоби і прийоми роботи. Нетрадиційні форми роботи передбачають використання творчих завдань, рольових ігор, створення розвивального середовища у групі ЗДО. Дошкільник має почуватися прийнятним, цінним, умілим. Це можуть бути ігри-драматизації, в яких дошкільники приміряють різні ролі, розвивають фантазію, стають впевненішими в собі. Корисні творчі майстерні, де діти можуть виразити свої почуття через музику, малювання чи ліплення. Важливо, щоб дитина позбавлялася в такій атмосфері боязні помилитися, навчилася ризикувати та експериментувати.

Ігри – драматизації вправляють в уміннях розігрувати казки або придумувати власні історії, розвивають творчу уяву, соціальні навички та впевненість у собі. У творчих майстернях дошкільники розвивають творчі здібності, навчаються проявляти свої почуття назовні, в них формується позитивне самовідчуття. Створюючи колажі, використовуючи фотографії, картинки та інші матеріали діти реалізують особисті інтереси, свої позитивні якості, вправляються в умінні адекватно оцінювати зроблене. В групі можна створити "Скриню впевненості", в яку діти складають предмети, які символізують їхні успіхи і досягнення (малюнки, поробки, нагороди). У разі,

коли дитина відчуває невпевненість у собі, він зможе нагадати собі про власні успіхи і перемоги. Можна створити портфоліо – збирати кращі роботи дитини, фотокартки з різних заходів, грамоти і нагороди.

Головне – пам'ятати: кожна дитина унікальна, тому підхід до формування впевненості у собі має бути індивідуальним. У впевненої дитини слід потроху піднімати планку, заохочувати подальші успіхи; у самовпевненого малюка - піддавати критиці зроблене абияк, надихати на повну віддачу; боязкого та невпевненого у собі дошкільника підтримувати емоційно та допомагати інструментально. Створення сприятливої атмосфери, підтримка дорослих, застосування різноманітних методів допоможуть дітям старшого дошкільного віку ставати більш впевненими у собі.

Висновки до розділу 2

Матеріали другого розділу присвячено обґрунтуванню процесу та результатів експериментальної роботи, розкриттю технології оптимізації виховного процесу у закладі дошкільної освіти, спрямованого на формування у дітей старшого дошкільного віку упевненості в собі.

Розроблено та схарактеризовано критерії та показники сформованості у дітей старшого дошкільного віку впевненості у собі, розкрито компонентну структуру досліджуваної якості. Визначено чотири рівні вихованості у дітей 5-7 років впевненості у собі – високий, оптимальний, середній та низький. Засвідчено, що поведінка дітей, віднесених до кожного рівня відрізнялася довірою власним можливостям, умінням відповідати за власні вибори та рішення, самостійним доданням труднощів.

Схарактеризовано систему формувальних впливів, адресованих дошкільникам та вихователям базового закладу дошкільної освіти. У роботі з дітьми старшого дошкільного віку використано: тематичні бесіди, творчі завдання, вправи з розвитку впевненості у собі. У роботі з вихователями ЗДО застосовано: проведення консультацій та двох семінарів (з елементами

тренінгу), оформлення пам'яток, складання спільних з дітьми правил гідної поведінки. Завдяки цьому збагатилася система знань про впевненість у собі та особливості її розвитку у старшому дошкільному віці; стали більш адекватними оцінки дорослими проявів впевненості - невпевненості - самовпевненості, збагатилася технологічна база; урізноманітнися інструментарій розвитку впевненості вихованців та методика самовдосконалення вихователів ЗДО..

Комплексний підхід до організації просвітницької та виховної роботи сприяв оптимізації процесу формування у дітей старшого дошкільного віку впевненої поведінки у різних видах діяльності в умовах дошкільного закладу та сім'ї.

ВИСНОВКИ

У магістерській роботі здійснено теоретичний аналіз проблеми виховання у дітей старшого дошкільного віку впевненості у собі; розроблено, науково обґрунтовано та експериментально перевірено ефективність системи виховання у дітей 5-7 років впевненої поведінки. Результати експериментальної роботи засвідчили, що поставлену мету досягнуто, поставлені у дослідженні завдання розв'язані. Це дає підстави для формулювання наступних висновків:

1. Згідно *першого завдання*, на основі аналізу педагогічних та психологічних наукових джерел, визначено брак уваги науковців до проблеми довільності взагалі, розвитку впевненої поведінки в ранньому онтогенезі зокрема. Встановлено, що впевненість в собі – це якість особистості, яка забезпечує їй можливість спрямовувати свою діяльність до свідомо визначених цілей, завдань і конкретних умов їх виконання. Вона засвідчує здатність дитини старшого дошкільного віку до вольових зусиль, дотримання вимог і правил, елементарних форм саморегуляції своїх дій, досягнення поставленої мети.

Визначено особливості становлення і розвитку впевненості у собі упродовж дошкільного дитинства, обґрунтовано роль у ньому виховного процесу в закладі дошкільної освіти та сім'ї. Констатовано, що розвиток впевненості у собі започатковується вже у дошкільному віці, поступово ускладнюючись та набуваючи більш зрілих форм. Доступна віку міра розвитку впевненості у собі засвідчується здатністю дитини 5-7 років життя довіряти своїм можливостям та уміння цінувати себе.

2. Відповідно *другого завдання*, визначено критерії та показники оцінки міри розвитку впевненості у собі дітей 5-7 років. Критеріями виступили: довіра власним можливостям, уміння відповідати за прийняті рішення та здійснені вибори, здатність самостійно долати труднощі на шляху до мети, адекватна оцінка результату. Структурними компонентами впевненості у собі виступили: когнітивний, емоційно-ціннісний та поведінковий. Їх комплекс дозволив визначити рівні сформованості у досліджуваних старшого дошкільного віку впевненості у собі.

3. *Третє завдання* полягало у теоретичному обґрунтуванні педагогічних умови оптимізації освітнього процесу у закладі дошкільної освіти, спрямованих на виховання у дітей 5-7 років впевненості у собі. В якості основних у дослідженні визначено такі педагогічні умови : збагачення знань дітей про впевненість у собі, її значення в житті та ефективні засоби розвитку; вправлення дошкільників в уміннях адекватно оцінювати свої можливості та результати діяльності, досягати успіху, рефлексувати; вдосконалення педагогічної майстерності вихователя ЗДО, застосування у вихованні впевненості дошкільників сучасних освітніх технологій.

4. Згідно *четвертого завдання*, розроблено адекватну методику дослідження упевненості в собі, схарактеризовано рівні її сформованості у дітей старшого дошкільного віку.

Створено, апробовано та реалізовано адекватну завданням дослідження діагностичну методику комплексного характеру, адресовану

учасникам експерименту – дітям старшого дошкільного віку та вихователям базового ЗДО. Це дозволило визначити як специфіку прояву впевненості у собі на етапі дошкільного дитинства, так і характер впливу на неї педагогічних умов й технологій виховання досліджуваної якості у дошкільному закладі та сім'ї.

Схарактеризовано чотири рівні сформованості у дітей старшого дошкільного віку – високий (18%), представники якого вирізнялися гармонійним поєднанням знань, ставлення та умінь; оптимальний (26%) склали дошкільники з дещо частішими сумнівами та повільними діями; до середнього (42%) увійшли діти з нестабільною поведінкою та завищеними очікуваннями; дошкільники низького рівня (14%) характеризувалися боязкістю, напруженням та невпевненістю у собі.

5. Відповідно *п'ятого завдання*, обґрунтовано систему ефективного виховання у дошкільників впевненості у собі у закладі дошкільної освіти, комплексної за своїм характером, яка передбачала як розширення, поглиблення системи знань досліджуваних про впевненість у собі як базову якість особистості, так й збагачення практичного досвіду відповідної поведінки. В процесі виховної роботи реалізовувалися експериментальна робота з дошкільниками, яка передбачала: тематичні бесіди, читання дитячої художньої літератури, перегляд мультфільмів, творчі завдання, вправи з розвитку впевненості у собі.

У роботі з вихователями ЗДО застосовано: організацію консультацій та двох семінарів (з елементами тренінгу), оформлення пам'яток та складання спільних з дітьми правил гідної поведінки. Завдяки цьому збагатилася система знань педагогів про впевненість у собі та особливості її розвитку у старшому дошкільному віці; стали більш адекватними оцінки дорослими проявів впевненості - невпевненості - самовпевненості дітей 5-7 років, збагатилася технологічна база; урізноманітнився інструментарій розвитку

впевненості вихованців та методика самовдосконалення вихователів базового закладу дошкільної освіти.

Проведене дослідження не вичерпує усіх аспектів проблеми виховання у дітей старшого дошкільного віку впевненості у собі. Перспективними напрямками подальшої роботи залишаються: вивчення особливостей прояву впевненості у собі на етапах молодшого дошкільного віку; дослідження специфіки розвитку впевненості у собі дітей 3-6/7 років у різних типах дошкільних закладів – відкритих і закритих.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Базовий компонент дошкільної освіти України / наук. кер. А. М. Богуш; кол. авт.: Богуш А. М., Беленька Г. В., Богінч О. Л. [та ін.]. К. : [М-во освіти і науки, молоді та спорту України], 2012. 26 с.
2. Байєр О. М. Розвиток саморегуляції старших дошкільників у взаємодії з однолітками і дорослими : дис. канд. психол. наук : 19.00.07 / Байєр Ольга Миколаївна. К.. 2008. 180 с
3. Байєр О.М. Особливості розвитку саморегуляції старших дошкільників як умова успішної підготовки до шкільного життя / О. М. Байєр // Дошкільна освіта. – 2009. – № 3(25). – 66–71 с.
4. Безкоровайна О.В. Виховання культури особистісного самоствердження в ранньому юнацькому віці: Монографія. Рівне: РДГУ. Видавець Олег Зень. 2009. 470 с.
5. Бех І. Д. Від волі до особистості / І. Д. Бех. К.: Україна, Віта, 1995. 202 с.
6. Бех Т.Д. Виховання особистості: У 2 кн. Кн. 1: Особистіше орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади. К.: Либідь, 2003. 342с.
7. Боришевський М. Й. Розвиток здатності до саморегуляції поведінки як вияв суб'єктивного становлення особистості / М. Й. Боришевський // Психологія суб'єктивної активності особистості. К..1993. 18–19 с.
8. Боришевський М. Й. Самоактивність як визначальний чинник розвитку особистості / М. Й. Боришевський // Матеріали II Всеукраїнського психологічного конгресу, присвяч. 110 річниці від дня народження Г. С. Костюка (19 – 20 квітня 2010 року). – Т.І. – К. : ДП “Інформаційно-аналітичне агентство”, 2010. – 25–29 с.
9. Воспитание гуманных чувств у детей / Под ред. Л. Н. Проколиенко, В. К. Котырло. К.: Радянська школа, 1987. 174 с.
10. Дятленко Н. Самоповага дітей.- К.: Шкільний світ, 2007. - 120с.

11. Долинна О., Низковська О. Самостійна діяльність дітей у дошкільному закладі//Вихователь-методист дошкільного закладу. 2010. №1. С.34-36
12. Життєва компетентність особистості: Науково-методичний посібник /За ред. Л.В. Сохань, І.Г. Єрмакова, Г.М. Несен. – К.: Богдана, 2003. – 520 с.
13. Заболоцька С. Психологічні умови розвитку моральних форм поведінки у навчально-ігровій діяльності дошкільників: дис.....к. психол. Н. Дрогобич. 2013. 258 с.
14. Індивідуалізація виховання дошкільника : навч. посіб. / С. О. Ладивір, Т. О. Піроженко, О. О. Вовчик-Блакитна [та ін.].– К. : Наукова думка., 2007. – 200 с.
15. Кононко Е.Л. Чтобы личность состоялась. – К.: Рад. Школа. 1991. – 224с.
16. Кононко О.Л. Сім'я як фактор розвитку активності дошкільника// Українська родина: науково-методичний посібник.- К.: КМПУВ.1998.- 22-29с.
17. Кононко О. Л. Психологічні основи особистісного становлення дошкільника (системний підхід) / О. Л. Кононко. – К. : Стилос, 2000. – 336 с.
18. Кононко О.Л. Розвинена воля – важлива складова особистісної компетентності дошкільника//Вихователь-методист – 2016 – №2- С.42-46; № 3.- 15 -22 с.
19. Кононко О.Л. Навчаємо долати агресію// Учитель початкової школи, 2016, №10. – 3-7 с.
20. Кононко О.Л. Гендерні аспекти вольового розвитку дошкільника// Український психолого-педагогічний науковий збірник.- Львів, 2016, №8.- 54 -59 с.
21. Кононко О. Л. Запорука особистісного зростання дошкільника // Дошкільне виховання. - 1999. -№ІО. - 3-5 с.
22. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / Г. С. Костюк // под ред. Л. Н. Проколиенко; сост. В. В.

Андрієвська, Г. А. Балл, А. Т. Губко, Е. В. Проскура. – К. : Радянська школа., 1989. – 608с.

23. Котирло В. К. Вольова готовність / В. К. Котирло // Завтра в школу / заг. ред. В. К. Котирло. К. : Радянська школа, 1977. 68–96 с.

24. Кузьменко В.У. Розвиток індивідуальності дитини 3–7 років: монографія / В. У. Кузьменко. К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2005. 354 с.

25. Кулачківська С.Є., Ладивір С.О. Я – Дошкільник (вікові та індивідуальні аспекти психічного розвитку) / С.Є Кулачківська, С.О. Ладивір. – К. : Нора-прінт, 1996. 108 с.

26. Лапченко І. О. Емоційне ставлення до себе та ровесників як чинник особистісного розвитку дитини дошкільного віку: дис... канд. психол. наук: 19.00.07 / Національний педагогічний ун-т ім. М.П.Драгоманова. К., 2006.

27. Ладивір С. О. Психологічні умови реалізації потенційних можливостей дитини / С. О. Ладивір // Актуальні проблеми психології : зб. наук. праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України / за ред. С. Д. Максименка. – Т. 4. Психологія розвитку дошкільника. Вип. 6. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2010. – 84–97 с.

28. Лісовець О. В. Особливості становлення і розвитку самостійності дитини у дошкільному віці. Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. Психолого-педагогічні науки. 2018. № 3. С.28-34.

29. Літвін Л. І. Вольова поведінка дитини–дошкільника: індивідуальний аспект розвитку/ Л. І. Літвін //Актуальні проблеми психології: зб. наук. ст. / за заг. ред. С. Д. Максименка – К. : Нора – прінт, 2001. – Том IV. Актуальні проблеми генези особистості в контексті навчання і виховання. – 112–117 с.

30. Літвін Л. І. Індивідуальні відмінності у проявах вольових дій старших дошкільників / Л. І. Літвін // Творча спадщина Г. С. Костюка та сучасна психологія : матеріали III з'їзду Т-ва психологів України (до 100-річчя

від дня народження акад. Г. С. Костюка). – К. : [АПН України. Ін-т психології ім. Г. С. Костюка]. – 2000. – 112 с.

31. Літвін Л. І. Особливості взаємодії дорослого з дитиною при формуванні її волі / Л. І. Літвін // Теоретико-методологічні проблеми генетичної психології : матеріали міжнар. наук. конф., присвяч. 35-річчю наук. та пед. діяльн. акад. С. Д. Максименка, (Київ, 17–18 груд. 2001 р.). – К. : Міленіум, 2002. Т. III. 95–97 с.

32. Лохвицька Л.В. Психологічна парадигма етапів морального виховання дошкільників / Л. В. Лохвицька // [Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Психологічні науки](#). 2017. № 2. С. 134-141.

33. Максименко С. Д. Генеза здійснення особистості / С. Д. Максименко. К. : Вид. ТОВ “КММ”. 2006. 240 с.

34. Максименко С. Д. Загальна психологія : навч. посіб. / С. Д. Максименко. Вид. 2-ге переробл., доп. К.: Центр навчальної літератури, 2004. 272 с.

35. Михальська С. А. Вплив сім’ї на формування особистості дитини / С. А. Михальська // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія: Психологічні науки. 2014. Вип. 121(2). С. 22-28

36. Мішечкіна М.Є Виховання впевненості в собі у дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку: монографія.-Донецьк: Юго-Восток. 2009 243 с,

37. Мішечкіна М.Є. Педагогічна оцінка як умова формування у дітей впевненості у собі// Зб.наук.пр.Бердян.держ.пед.ун-ту Пед.науки. 2004.-№3. С. 175-183 .

38. Мішечкіна М.Є. Як виховати впевнену у собі дитину//Дошкільня . 2009. №1. 20-22 с.

39. Мішечкіна М.Є. Педагогічні умови формування у дітей впевненості у собі / М.Є. Мішечкіна // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та

учнівської молоді : зб. наук. пр. / Ін-т проблем виховання АПН України. – К.; Житомир, 2004. – Вип. 6. – Кн. 1. – 117–123 с.

40. Мішечкіна М.Є. Батьківська позиція як умова формування впевненості в собі у дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку / М.Є. Мішечкіна // Теоретико-методологічні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. пр. / Ін-т проблем виховання АПН України. – К., 2005. – Вип. 8. – Кн. 1. – 253–256с.

41. Мішечкіна М.Є. Роль сім'ї у вихованні впевненості в собі у дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку / М.Є. Мішечкіна // Педагогіка і психологія формування творчої особистості : проблеми і пошуки : зб. наук. пр. – К.; Запоріжжя, 2005. – Вип. 35. – Кн. 2. – 115–121 с.

42. Мішечкіна М.Є. Впевненість у собі як особистісна риса студента-спортсмена / М.Є. Мішечкіна // Інноваційні технології оздоровчої спрямованості фізичного виховання в систему Європейської інтеграції України: зб. наук. пр. Бердян. держ. пед. ун-ту. Пед. Науки. – 2007. – № 3. – 141–146 с.

43. Мішечкіна М.Є. Оцінні судження педагога як умова формування у дітей впевненості в собі / М.Є. Мішечкіна // Навчання, виховання та розвиток : Всеукр. наук.-практ. конф. : тези доповідей. – Бердянськ, 2004. – 37–38 с.

44. Мішечкіна М.Є. Характеристика основних підходів у вивченні впевненості в собі / М.Є. Мішечкіна // Наук. вісн. Бердян. держ. пед. ун-ту. Гуманітарні науки. – 2008. – № 1. – 97–103 с.

45. Мішечкіна М.Є. Як виховати впевнену в собі дитину / М.Є. Мішечкіна // Дошкілля. – 2009. – № 1. – 20–22 с.

46. Мельничук С.К. Психологічні особливості розвитку впевненості у собі у юнацькому віці: автореф. дис. д. філософ. н. з психології. НПУ ім. М.П.Драгоманова. 2014. 20 с

47. Олійник Л.М. Я працюю з малюками. Планування та діагностика в першій молодшій групі дошкільного навчального закладу / Л.М. Олійник, І.А. Романюк. Харків, 2007. 36 с.

48. Олійник І. Розвиток самооцінки молодших школярів у процесі навчання / І. Олійник // Інновації в початковій освіті: досвід, виклики сьогодення, перспективи : матеріали І наук.-практ. інтернет-конф. здобувачів другого рівня вищ. освіти першого року навчання ф-ту початк. навчання, Харків, 17 трав. 2022 р. / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди ; [за заг. ред. В. В. Ушмарової]. – Харків : [б. в.], 2022. – Ч. 1. – С. 14.

49. Особистість дошкільника: надії та перспективи розвитку : наук. метод. посіб. / заг. ред. Т. О. Піроженко. – Житомир : [Інститут психології імені Г. С. Костюка АПН України, Житомирський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти], 2002. – Ч. I. – 50 с.

50. Остапчук О.Є. Розвиток особистості в моделі інноваційного функціонування освітньої системи/Теоретико-методологічні проблеми розвитку особистості в системі неперервної освіти; Матеріали методологічного семінару АПН України 16 грудня 2004 року/За ред. академіка С .Д. Максименка. К. 2005 716 с

51. Піроженко Т.О., Ладивір С.О. Особистість дошкільника: надії та перспективи розвитку. Житомир. 2003. 50с.

52.. Петренко І. В. Особливості саморегуляції довільної активності у школярів з різною навчальною успішністю : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07 “Педагогічна та вікова психологія” / Петренко Ірина Володимирівна; Інститут психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. – К., 2011.

53. Педагогічний словник/ За редакцією дійсного члена АПНГ України Ярмаченка М.Д. К.: Педагогічна думка. 2001. 516 с.

54. Приходько Ю.О. Нариси становлення та розвитку дитячої психології / Ю.О. Приходько. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 1999. – 205 с.
55. Рейпольська О. Д. Теоретико – методичні засади формування у дошкільників ціннісного самоставлення: дис. ...д. психол. Н. К. 2021. 522 с.
56. Савченко І.Д. Педагогічні умови формування у дітей 5-6 років довірливого ставлення до дорослих: автореф. ... к.п.н. К. 2016. 24 с.
57. Соловйова Л. І. Вольовий розвиток дитини дошкільного віку як чинник її особистісного зростання / Л. І. Соловйова // Актуальні проблеми психології : зб. наук. ст. / за заг. ред. : С. Д. Максименка, С. Є. Кулачківської. – К. : Нора – прінт, 2002. – Том IV. Психологія розвитку дошкільника. Вип. 1. – 60–64 с.
58. Соловйова Л. І. Вольовий розвиток старшого дошкільника / Л. І. Соловйова // Методи вивчення психічного розвитку дитини-дошкільника : метод. посіб. для педагогів, практик психологів, студ. сер. і вищ. пед. закл. / С. Є. Кулачківська (наук. ред.), Т. О. Піроженко, Л. Г. Подоляк та ін. – К. : Світич, 2003. С.21–27. (Б-чка журн. “Дошк. виховання”). Бібліогр. : с.33
59. Соловйова Л. І. Особливості вольових дій старшого дошкільника в пізнавальній та руховій активності / Л. Соловйова/ Вісник Інституту розвитку дитини (додаток) : метод. та практик матеріали. – Вип. 3. – К. : [НПУ імені М. П. Драгоманова], 2012. – 411–414 с.
60. Тищенко С.П. Развитие внутреннего мира ребенка//Воспитание детей дошкольного возраста /под ред. Л.Н.Проколиенко. К.:Рад.школа, 1991. 40-83 с.
61. Традиції та інновації в сучасній педагогічній діяльності: європейський вимір //Збірник наукових праць за матеріалами науково-практичної конференції. Ізмаїл: РВВ.ІДГУ . 2017. 146 с.

62. Хомчук О.П. Сутність впевненості у собі та її особистісні детермінанти в підлітковому віці / О. П. Хомчук // Проблеми сучасної психології. 2013. Вип. 22. С. 624-641

63. Шарапов О. Д., Дербенцев В. Д., Семьонов Д. Є. Системний аналіз: Навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисциплін. К.: КНЕУ . 2003. 154 с.

64. Шило О.С. Психологічне благополуччя як критерій особистісної зрілості/ О.С.Шило // Особистісна зрілість як проблема сучасної психології: колективна монографія. Том I / кол.авт. ; наук.ред.З.М.Мірошник. Кривий Ріг: Вид. Р.А.Козлов, 2019. 216с. С.55-70.

ДОДАТКИ

Додаток А

Методи до когнітивного компоненту

З метою отримання інформації про *систему знань та уявлень* старших дошкільників про впевненість у собі як важливу якість особистості, було проведено дві тематичні бесіди. Детальніше про кожную.

Бесіда І. «Що таке впевненість у собі?»

Бесіда складалася з 7 запитань відкритого характеру, відповіді на які уможливили одержання інформації про те, як розуміють діти старшого дошкільного віку зміст поняття «впевненість», чи вирізняють його від проявів невпевненості та самовпевненості; чи можуть назвати причини довіри-недовіри людини до своїх можливостей; чи може невпевнена людина стати впевненою і за яких умов; зробити припущення щодо якостей, умінь, здібностей, яких слід набути, щоб поводитися впевнено, рішуче, сміливо. З огляду, що до складу експериментальної групи увійшло 16 дошкільників, а кожний з яких відповідав на 7 запитань, усього було одержано 112 відповідей. Вони дозволили схарактеризувати адекватність, реалістичність та повноту знань досліджуваних 5-7 років з приводу впевненості як базової особистісної якості. Бесіда проводилася індивідуально з кожним дошкільником у звичних умовах життєдіяльності на засадах добровільності й доброзичливості. Відсутність варіантів відповідей дозволяла визначити широту й різноманітність уявлень дітей вказаного віку, хоча певним чином ускладнювала процедуру обробки даних. Запитання бесіди:

1. Яку людину називають впевненою?
2. Яку - вважають невпевненою?
3. Що означає «довіряти собі»?
4. Чим відрізняється впевнена людина від самовпевненої?
5. Чому одні люди впевнені в собі, а інші – невпевнені?
6. Чи може досягти в житті успіху невпевнена людина?

7. Що необхідно людині для того, щоб бути впевненою у собі?

Бесіда 2. «Чи впевнений я?»

Бесіда складалася з п'яти запитань, відповіді на які дозволили отримати інформацію про особливості поінформованості дітей старшого дошкільного віку стосовно самих себе як впевнених – невпевнених - самовпевнених осіб. Бесіда проводилася індивідуально з кожною дитиною на засадах добровільності, у звичних умовах життя, за доброзичливої обстановки. Три запитання з п'яти були закритими за своїм характером, що дозволило одержати інформацію стосовно самооцінок дітей стосовно власної здатності поводитися впевнено, особливостей їхньої поведінки в ситуаціях зіткнення з труднощами та залежність характеру поведінки від складності завдання, інтересу, настрою, якостей особистості, допомоги дорослих. Два запитання були за своїм характером відкритими, що уможливило отримання різноманітної інформації щодо міри залежності активності дитини від найближчого для неї рідного дорослого та самооцінки недоліків, які гальмують впевненість у собі. В ході аналізу 80 відповідей дітей 5-7 років отримано інформацію про адекватність оцінок себе як впевнених або невпевнених осіб. Запитання бесіди подано нижче:

1. Я поведжуся впевнено:

- завжди
- по-різному: то впевнено, то невпевнено
- зазвичай не дуже впевнено
- завжди невпевнено
- не знаю.

2. Коли тобі доводиться виконувати складне завдання, ти:

- виявляєш до нього інтерес, поводишся впевнено
- звертаєшся за допомогою до дорослого
- відмовляєшся його виконувати

- просиш дати тобі знайоме, просте завдання
 - губишся, нервуєш, залишаєш роботу незакінченою.
- 3. За що тебе найчастіше хвалять дорослі та друзі?**
- 4. За що вони тебе найчастіше докоряють та карають?**
- 5. Ти найбільше довіряєш:**
- мамі
 - татові
 - бабусі
 - дідусеві
 - вихователю
 - друзям
- 6. Ти довіряєш їй (йому), тому що**
- 7. Ти не довіряєш їй (йому), тому що.....**
- 8. Якщо ти не впевнений(а), що впорасься сам(а) із складним завданням, до кого звертаєшся по допомогу?**
- 9. Від чого залежить твоя впевненість у собі:**
- від того, чи *знайоме* завдання
 - від його *складності*
 - від *інтересу* до завдання
 - від *настрою*
 - від якостей - *смівості* чи *боязкості*
 - від можливості отримати допомогу від дорослого
 - не знаю.
- 10. Чого тобі не вистачає, щоб поводитися впевнено?**

Методи до емоційно-ціннісного компоненту

З метою отримання відомостей про характер самоставлення дітей старшого дошкільного віку до впевненості-непевненості як цінності було використано два методи – метод бесіди та організовано ситуацію вибору досліджуваними одного з можливих варіантів виконання конструктивного завдання (складного – середньої складності – легкого).

Бесіда 3. «Самооцінка дитини та оцінки дорослого»

З метою визначення *характеру ставлення до себе* як впевненої, непевненої або самовпевненої людини, дошкільникам пропонувалося відповісти на п'ять запитань, які були закритими (їм пропонувалися варіанти відповідей, з яких можна було обрати будь-яку одну), що спростило обробку якісно-кількісних даних. Як і попередні, дана бесіда проводилася індивідуально, у звичних умовах життя, організовувалася на добровільних засадах, проводилася у доброзичливій атмосфері. Нас цікавили такі аспекти проблеми впевненості у собі: відображення дітьми типових для батьків оцінок їхньої впевненості-непевненості та інших важливих властивостей особистості; які саме – позитивні чи негативні оцінки домінують у дорослих (адже вони – важливий чинник формування у дошкільника впевненості у собі); кому з рідних дорослих досліджувані 5-7 років довіряють більше-менше; обґрунтування ними мотивів своєї довіри-недовіри батькам. Усього було отримано 80 відповідей на запитання бесіди. Перелік запитань подано нижче:

1. Наскільки оцінка дорослого вагома для твоєї самооцінки:

- моя самооцінка визначається реальними результатами;
- для мене важливо, щоб самооцінка співпадала з оцінками дорослих;
- дорослі – авторитетні люди, моя самооцінка враховує їхню думку;
- оцінка дорослого визначає мою самооцінку.

2. *Батьки:*

- як правило схвалюють мої дії та їх результати;
- то схвалюють, то висловлюють незадоволення;
- частіше висловлюють незадоволення мною;
- ніколи мене не хвалять.

3. *Ти найбільше довіряєш:*

- мамі;
- татові;
- бабусі;
- дідусеві;
- братові (сестрі);
- другу (подрузі).

4. *Кому ти не довіряєш:*

- мамі;
- татові;
- бабусі;
- дідусеві;
- братові (сестрі);
- другу (подрузі);
- незнайомим людям.

5. *Чи позначилася недовіра батьків на твоїй впевненості:*

- ні, не позначилася;
- частково позначилася, часто сумніваюся;
- так, позначилася на моїй невпевненості;
- не знаю.

Моделювання ситуації вибору

Експериментатор пропонував дошкільникам обрати з трьох можливих варіантів виконання конструктивного завдання (викладання з пластмасових деталей геометричної форми будинку). Перший – легкий (складається з трьох деталей), другий – дещо складніший (складається з п'яти деталей) та вельми складний (складається з 10 деталей). В залежності від ціннісного ставлення до себе, самоповаги, досвіду попередніх успіхів та невдач, кожний дошкільників надає перевагу тому чи іншому варіанту. У протоколах фіксуються: кількість та послідовність обраних варіантів виконання конструктивного завдання; включення у роботу (зразу, через деякий час); впевненість вибору та конструктивних дій; звернення за допомогою (кількість та характер: поглядом, словом); оцінка зробленого (адекватна - неадекватна, обґрунтована); емоційні та вербальні реакції на результат; почуття гордості за досягнення.

Вибір легкого або середнього, потім складного варіантів завдань; швидке включення у роботу, зосередженість на ній, впевнені дії, відсутність страху, смілива поведінка у складних ситуаціях, відчуття гордості за досягнення в кінці роботи засвідчують прагнення дитини досягти успіху, бути високої думки про себе, позитивно ставитись до себе.

Вибір середнього варіанту засвідчує обережне ставлення дошкільника до роботи, існування побоювань з приводу неможливості впоратися із складним варіантом завдання, прагнення перестрахуватися, гарантувати собі доступну міру успіху, за що можна буде себе поважати.

Вибір легкого варіанту завдання засвідчує невпевненість дошкільника у собі, звичку занижувати свої можливості, переважання прагнення уникнути неуспіху прагненню досягти успіху.

*Методи до поведінкового компоненту**Спостереження*

Спостереження проводилось під час перебування досліджуваних 5-7 років у дошкільному закладі в різних життєвих ситуаціях (на заняттях практичного характеру, у спільній з однолітками ігровій ситуації, у ході виконання трудових доручень). Експериментатор спостерігав за проявами впевненої-не впевненої-самовпевненої поведінки дітей і фіксував:

- уміння поводитися впевнено на усіх етапах діяльності (орієнтовному, виконавському та результуючому);
- здійснювати оптимістичні прогнози щодо успішного досягнення мети;
- мобілізуватися на додання труднощів і без об'єктивної необхідності не звертатися до дорослого за допомогою;
- діяти зосереджено, не відволікатись на стороннє;
- доводити розпочату роботу до кінця;
- адекватно оцінювати зроблене, відчувати гордість за свої успіхи.

За кожним досліджуваним експериментальної групи здійснено по п'ять сеансів спостережень. Внаслідок цього проаналізовано 80 протоколів, що дозволило зробити висновки про наявність або відсутність у них тенденції до впевненої поведінки у різних видах діяльності та умовах її організації.

Протокол спостережень

Прізвище, ім'я дитини-----

Дата проведення-----

Вид діяльності -----

Адекватний прогноз	Самостійне долання перешкод	Впевнена поведінка	Доведення розпочатого до кінця

Робота з вихователями ЗДО

З метою визначення впливу суспільного виховання на виховання у дітей старшого дошкільного віку впевненості у собі було: проаналізовано плани педагогічної роботи, здійснене спостереження за реагуванням педагога на впевнені-невпевнені-самовпевнені прояви дітей. Детальніше про кожний з означених методів.

Аналіз планів педагогічної роботи

Аналіз річних планів роботи педагогів, поточних та планів роботи з батьками дошкільників уможливило одержання інформації щодо того, наскільки відображена проблема впевненості у собі (чи заявлений в них вказаний напрям виховної роботи з дошкільниками та членами їх сімей; наскільки систематично плануються педагогом заходи з формування у дошкільників впевненості у собі.

Спостереження за реакціями вихователя на прояви впевненості-невпевненості- самовпевненості дошкільників

Спостереження здійснювалися під час занять, у ході виконання дошкільниками трудових доручень та їхнього спілкування один з одним. Ми фіксували: звертає чи не звертає вихователь увагу на прояви не впевненої та самовпевненої поведінки дошкільників; чи схвалює він самостійну, наполегливу, впевнену поведінку дітей 5-7 років; чи заохочує їхнє прагнення мобілізуватися на додання труднощів, доводити розпочате до кінця, довіряти своєму досвіду, не губитися у незнайомих ситуаціях.

Пам'ятка для вихователів

Невпевнена дитина: часто сумнівається у собі, своїх словах та діях; утримується від запитання, коли щось зацікавило; промовчує, соромиться, коли треба висловити власну думку або прийняти самостійне рішення; не відмовляє, коли хтось тисне на нього (неї); діє одноманітно, коли помиляється, ніяковіє; не наважується ризикувати, надає переваги знайомим способам дій та завданням; говорить тихо, невпевнено; не довіряє своїм можливостям, легко просить допомоги; уникає дивитися в очі, дивиться убік або з-під лоба; багато метушиться; хода повільна, обережна; самооцінка та домагання занижені; майже нікому не довіряє; входить у контакт обережно, ставиться із застереженням; вдається до хитрощів та обхідних прийомів досягнення мети; важливіше уникнути неуспіху, ніж досягти успіху; як правило, незадоволена життям; переважають негативні емоції; вирізняється песимізмом.

Впевнена дитина діє сміливо, доцільно; терпляча, схильна до аналізу; говорить чітко, голосно, з впевненою інтонацією; дивиться прямо в очі; хода тверда; коли щось її зацікавило, запитує і чекає на відповідь; розраховує на власні сили, мобілізується на долання перешкод, звертається за допомогою лише у разі об'єктивної необхідності; поводить гнучко, не боїться помилитися; з власної ініціативи може змінити тактику, відмовляється від непродуктивних дій; надає перевагу новим, незнайомим, ускладненим завданням; відрізняється здоровою мірою ризику; схильна до творчої ініціативи та експериментування; прагне досягти успіху; поводить правдиво, чесно, гідно; спілкується широко, довіряє певному колу людей; легко встановлює контакти; багато чого знає та уміє; самооцінка та домагання адекватні; задоволена життям; переважає оптимістичний настрій; поводить природно, намагається бути самою собою.

Самовпевнена дитина чимало знає та уміє, проте перебільшує свої можливості; звична до вихвалень та схваленень значущих людей (дорослих та

однолітків), своєї особливості: претендує на першість, лідерство у групі, за умов відмови у них стає дратівливою, агресивною, недобррозичливою; часто обманює оточуючих та саму себе; вирізняється неадекватною, завищеною самооцінкою та домаганнями; схильна прикрашати факти, звинувачувати інших у своїх невдачах; прагне виділитися, привернути до себе увагу у будь-який спосіб – соціально схвалюваний або заборонений; діє активно, проте зіткнення з труднощами викликає дискомфорт, продукує бажання хитрувати, одержати необхідну допомогу, щоб досягти бажаного; намагається виглядати кращою, ніж є насправді; ризикує обережно; емоції нестійкі, плинні, часто суперечливі.